

DEVLETİN BEŞERİ UNSURU

Prof. Dr. Recai G. OKANDAN

§ 1. Beşerî unsurun ifade bakımından kullanılması gereken terim, § 2. Beşerî unsurda kemmiyet ve kesafet meselesi, § 3. Beşerî unsurun vücuda getiren âmilleri, § 4. Beşerî unsurun korporatif bünyesi ve bunun Devlet üzerindeki tesiri, § 5. Beşerî unsurun hukukî bünyesi.

Devletin, sosyal topluluğun bir şekli olduğunda, her Devletin bir beşerî camiaı ifade ettiğinde şüphe yoktur. Bir Devletin vücuda gelebilmesi için, her şeyden evvel, bir insan topluluğunun mevcudiyeti en zarurî bir hâdis olarak kendisini empoze etmektedir. Nihayet beşerî bir müessese olan Devletin bir insan topluluğu olmadan teşekkül edebileceğini düşünmeğe, Devletin bir insan camiası olmadan bir varlık ihraz edebileceğini mülâhazaya imkân yoktur [1]. Bugün Devlet dendiği zaman bunun beşerî varlıkları ihata eylediğinden; Devletin, herbiri için şahsî bir gaye ve hayat bahis mevzuu olan hür, akıl ve idrâk sahibi varlıkları ihtiva ettiğinden; Devlet denince, her şeyden evvel, ona dahil bulunan, onun öz ve cevherini teşkil eden bir insan camiasının mevzuubahs olduğundan şüphe edilemez [2]. Bugün Devlet denince, her şeyden evvel, fizikî, mânevî, ferdî, mâşerî, iktisadî hususiyetlere malik bir insan camiası hatıra gelmekte ve her Devletin siyasi ve hukukî bünyesi de onun ihtiva eylediği insan camiasının temas ettiğimiz bu hususiyetlerinin tesiri altında bulunmaktadır.

Devletin vücut bulabilmesi bakımından bu kadar önemli olan beşerî unsur hakkında, incelenmesi, aydınlatılması ve temas edilmesi gereken muhtelif problemler mevzuubahs olmaktadır. Bu hususta, evvelâ, bu unsurun ifadesi bakımından kullanılması gereken terimin ne olacağını tespit ve ondan sonra, onun kemmiyet ve kesafeti, onu vücuda getiren âmilleri, onun korporatif ve hukukî bünyesi ve Devletle olan münasebetlerinin hukukî mahiyeti gibi çeşitli meseleler kendilerini göstermekte ve bunlardan herbirinin ayrı ayrı tetkiki gerekmektedir. İşte, tespit ettiğimiz esaslar dahilinde, beşerî unsurla ilgili bu muhtelif problemlerin herbirini sırasıyla incelemeye çalışalım.

[1] Bk. Hüseyin Nail Kubalı, Devlet ana Hukuku dersleri, İstanbul 1946, s. 186.

[2] Bk. Jean Dabin, Doctrine générale de l'Etat, Paris - Bruxelles 1939, s. 11.

§ 1. Beşerî unsuru ifade bakımından kullanılması gereken terim.

Devletin teşekkülünü hazırlayan beşerî unsuru ifade hususunda, bir çok eserlerde muhtelif müellifler tarafından çeşitli terimlerin kullanıldığını görmekteyiz. Bu unsur hakkında tebaa, ahali, halk, nüfus, insan topluluğu, insan camiası, insan çokluğu gibi muhtelif tâbirler kullanıldığı gibi, bunun bazan «*Millet*» kelimesile de ifade olunduğu müşahede edilmektedir. Hattâ bir çok müellifler, Devleti tarif ederlerken de, bu hususta bililtizam insan topluluğu [3], insan camiası [4], insan birliği [5], insan çokluğu [6], halk, ahali, cemaat, heyet gibi terimlerin istimalini tercih etmişler ve fakat bütün bunların yanında, bazı müellifler de, bu hususta yalnız «*Millet*» tâbirini [7] kullanmayı ve nihayet bazıları da [8] diğer tâbirlerle birlikte bu hususta «*Millet*» terimine de bir yer vermeyi daha isabetli bir hareket telâkki etmişlerdir.

Devletin teşekkülünü hazırlayan beşerî unsuru ifade bakımından «*Millet*» terimini kullananlara göre, bu hususta, ancak, muayyen sebep ve âmillerin tesiri altında ve muayyen kriterleri haiz olmak üzere «*Millet*» dediğimiz merhaleye ulaşan, «*Millet*» halini iktisap eyliyen bir insan camiası bahis mevzuu olmaktadır. Onlara göre, bugün, Devletin «en mütakâmil ve en tabii beşerî unsuru», «*Millet*» denilen ve içtimai bir vakıa ve varlığı ifade eyliyen insan topluluğudur. Devletin maddî ve objektif realitesine vücut veren de ancak bu tarzda «*Millet*» halini iktisap eyliyen insan camiasıdır. Devletin teşekkülünü hazırlayan beşerî unsuru ifade hususunda kullanılan çeşitli terimlerle, hakikatte, sosyal gelişmenin «*Millet*» dediğimiz merhalesine yükselen bir insan topluluğu ifade edilmekte ve Devlet de ancak bu tarzdaki bir insan topluluğu için bahis mevzuu olmaktadır.

Bu ihtilâflı durum karşısında, her şeyden evvel, Devletin teşekkülünü

[3] Hüseyin Nail Kubalı, op. cit., s. 180.

[4] Bk. Marcel de la Bigne de Villeneuve, *Traité général de l'Etat*, Paris 1929, c. I, s. 188.

[5] Bk. Ali Fuat Başgöl, *Esas Teşkilât Hukuku dersleri*, İstanbul 1940, s. 125.

[6] Meselâ *Immanuel Kant* [Bk. *Henry Meyners D'Estrey*, *La souveraineté du peuple*, Paris 1899, s. 161].

[7] Bk. *Esmein*, *Eléments de droit constitutionnel*, s. 1; *Michoud*, *Théorie de la personnalité morale*, c. I, s. 288; *Le Fur*, *L'Etat, la souveraineté et le droit*, s. 222, 234.

[8] Bk. *Carré de Malberg*, *Contribution à la théorie générale de l'Etat*, Paris 1920, c. I, s. 2.

hazırlayan beşerî unsurunu ifade edecek terimi tespit zarureti vardır. Şimdiden söyleyelim ki, bu hususta «*Millet*» terimini, onun umumiyetle ifade ettiği mânada, kullanmakta bir isabetsizlik mevcuttur ve bu isabetsizliğin sebepleri de muhteliftir.

Devletin teşekkülünü hazırlayan beşerî unsurunu ifade hususunda kullanılan «*Millet*» tâbiri, lisanımızda, Fransızca «*Nation*» ve «*Milliyet*» tâbiri de yine Fransızcadaki «*Nationalité*» kelimelerinin karşılığı olarak istimal edilmektedirler. Fransızcada «*Nationalité*» [Milliyet] kelimesi, bir mânada, muayyen bir millî Devlet teşkil edebilecek olan insan topluluğunu ifade etmekte ve böyle bir Devleti meydana getiren *Nationalité*'ye [Milliyete] de «*Nation*» [Millet] denmekte ve «*Nation*» [Millet] dendiği zaman da menfaatleri uzun zamandanberi müşterek olan, aynı toprak üstünde yaşayan, hususile menşeleri ve dilleri aynı olan bir insan çokluğu hatıra gelmektedir [9]. Fransızcadaki «*Nation*» kelimesinin karşılığı olarak lisanımıza mâl edilen «*Millet*» kelimesine gelince; menşei Arapça olan bu tâbir, esasında, din birliğine dayanan insan topluluklarını ifade etmekte [10] ve nitekim bir zamanlar İslâm milleti, Hıristiyan milleti gibi

[9] Nitekim Fransız müelliflerinden *Johannet*, *Nation* [millet] kelimesini izah ederken, bunun gelişmiş bir *Nationalité* [milliyet] olduğunu ve *Nationalité* [milliyet] in de tohum halinde bir *Nation*'dan [millet] ibaret bulunduğunu söylemiştir (Bk. *Johannet*, *Le principe des Nationalités*, s. 17, 404 - 405).

[10] Kamusu Osmanîde *millet* kelimesi hakkında izahat verilirken, din ve milletin bir olduğu, bir dinde bulunan cemaate, güruha millet dendiği (meselâ milleti İslâmîye gibi), bir memlekette doğan yahut sakin olan ve bir hükûmete tâbi olan efradın heyeti mecmuası hakkında ve Fransızca *Nation* kelimesi mukabilinde *millet* ve *ümmet* kelimelerini kullanmanın doğru olamayacağı ve Kamusu Osmanînin ikinci cildinin on sekizinci sahifesinde *ümmet* kelimesi için münderic tafsillâta göre bu hususta *kavim* lâfzının kullanılması gerektiği ve meselâ Osmanlılar için kav'mi Osmanî denildiği bildirilmektedir [Bk. *Kamûsu Osmanî*, İstanbul 1313, s. 406].

Keza, Kamûsu Türklî'de de, yine aynı kelime hakkında, menşei Arapî olan *millet* kelimesinin din, mezhep mânasına geldiği [milleti İbrahim], din ve milletin aynı şeyler olduğu, bir din ve mezhepte bulunan cemaate millet dendiği [milleti İslâm], lisanımızda bu kelimenin sehven *ümmet* ve *ümme*tin de millet yerine kullanıldığı, milleti İslâmîye, Türk milleti, ümmeti İslâmîye tâbirlerinin doğru olmayıp bu hususta milleti İslâmîye, ümmeti İslâmîye, Türk ümmeti denmesi lâzımgeldiği, zira milleti İslâmîyenin bir ve ümmeti İslâmîyenin yani İslâm dinine tâbi kavimlerin müteaddit olduğu tasrih edilmektedir [Bk. *Kamûsu Türklî*, Dersaadet 1317, s. 1400].

Aynı mülahazalar hakkında keza bakınız: *Mehmet İzzet*, milliyet nazariyeleri ve millî hayat, İstanbul 1339, s. 11 ve müteakip.

terimlerin kullanılmış olduğu da görülmektedir. Hâlen dilimizde kullanılan «*Millet*» kelimesiyle de, bu hususta tatbikat sahasında âmme hukukumuzun muhtelif devirlerine göre değişen bir durumun mevcudiyetine, bu devirlerde bazan ırk ve dil ve bilhassa din esasının ve bazan da bunların hiçbirinin nazarı itibara alınmamağa çalışıldığı görülmeye ve teori sahasında ileri sürülen mülâhazaların da tam bir katiyet ve vuzuh arz etmemesine rağmen, fransızca «*Nation*» kelimesinin bidayette ifade ettiği tarzda bilhassa menşeleri ve dilleri aynı olan ve hattâ bir bakımdan din birliğine de dayanan insan toplulukları bahis mevzuu olmaktadır.

Dilimizde karşılığı «*Millet*» olan fransızcadaki «*Nation*» kelimesinin, ifade ettiği mâna bakımından, yakın bir mazisi olduğuna da işaret etmek lâzımdır. Reform ve Rönesans devirlerinden evvel, Devletin beşerî unsuru olabilmek bakımından «*Millet*» vasfını haiz toplulukların mevcudiyetinden bahse imkân yoktur. Ortaçağda, Avrupada, bazan bugünkü anladığımız mânada siyasî birlik yerine daha ziyade bir din birliğinin hâkim olduğu, her şeyin hususiyle akide iştirâkine dayandığı ve bazan da geniş imparatorluklar içerisinde ırk ve dil bakımından gayri mütecanis kütlelerin toplandığı görülmektedir. Bu geniş insan kütlelerinde Milliyetin esas unsurları olan millî vicdan, müşterek bir ideali tahakkuk ettirme arzusu gibi bir şey mevcut değildir. Mütecanis ve tâlî mahiyetteki topluluklar içerisinde yer alan fertler de, henüz daha müstakil siyasî teşkilâta mazhar bir milletin hür vatandaşları olduklarını idrâk edecek durumda değildirler. Ancak Reform ve Rönesans hareketlerinden itibaren ki, muayyen vasıfları haiz ve muayyen vasıflara dayanmak suretiyle teşekkül eden topluluklar tarafından kendilerine mahsus bir Devlet tesis etmek, millî esaslara dayanan Devletler kurmak gayesiyle millî hareketler meydana çıkmağa, Millet mefhumu inkişafa ve Milletlerin uyanması keyfiyeti gelişmeğe başlamıştır. Kilise ve Devlet biribirinden ayrılarak millî Devlet ve millî Kiliselerin teşekkülüne doğru bir cereyan kendisini göstermiş; Devletlerin beşerî unsurlarını teşkil eyliyen topluluklarla onların başlarında bulunan hükümdarların aynı şeyler olduğu, daha doğrusu Milletle hükümdarın şahsının aynı olduğu telâkkisi sarsılmış ve bütün bunlar da Devletin teşekkülünde artık insanların da bir mevkii olması gerektiği telâkkisinin neşvünemasile beraber vukua gelmiştir. Bu neşvünema keyfiyetinin en canlı ifadesi olan Büyük Fransız İnkılâbını müteakip vücuda getirilen 1791 Fransız Anayasasında, ilk defa olarak, belki bugünkü mânada olmamak üzere, «*Nation*» kelimesinin kullanıldığı ve bu suretle bu büyük inkılâpla «*Nation*» [Millet], «*Nationalité*» [Milliyet], «*National*» [Millî] gibi kelimelerin istimalinin de umumileştiği ve hususiyle soy ve dil birliğine dayanan ve millî bir karakter arzeden insan topluluklarının «*Nation*» [Mil-

let] kelimesiyle ifadeye başlandığı görülmektedir [11].

On dokuzuncu asrın başlangıcından itibaren, Napoléon'un emperyalist siyasetine karşı bir reaksiyon mahiyetinde olmak üzere, kendi milli benliklerini hisseden topluluklarda, hususiyle 1815 ihtilâl hareketleri bastırıldıktan sonra, «*Millet*» ve «*Milliyet*» gibi mefhumların büyük bir önem kazandıkları görülmektedir. Toplulukları birbirlerinden ayıran unsur ve menfaatlere, onlar arasında ayrılığa saik olan ırk, lisan, dil, an'ane gibi farklara önem veren [12] bu mefhumların yavaş yavaş her tarafa ve bilhassa on dokuzuncu asrın sonlarına doğru Avrupanın merkez ve doğu memleketlerine, keza yirminci asrın başlangıcından itibaren de Yakın ve hatta Uzak Şarka yayılmağa muvaffak oldukları müşahede edilmektedir. Bu tarzdaki yayılma yalnız fiiliyat sahasına münhasır kalmıyarak, teori bakımından da, hakiki gayeleri tamamen başka olan Alman müellifleri başta olmak üzere, bir çok fikir adamları, hususiyle on dokuzuncu asrın sonlarına doğru, Devleti tarif ve onun beşerî unsurunu ifade ederlerken kullandıkları «*Millet*» kelimesiyle de, bilhassa soy ve dil birliğine dayanan ve milli bir karakter arzeden insan topluluklarının bahis mevzuu olduğunu ileri sürmüşlerdir. İşte, böylece, merkezi ve şarki Avrupada, ırk ve dil birliğine dayanan toplulukların «*Millet*» kelimesiyle ifadesine çalışıldığı, kriterleri hususiyle ırk ve lisan birliği olan milletlerin siyasî bakımdan bağımsız olmağa ve bir Devlet kurmağa hakları bulunduğunun müdafaa olunduğu, ve bütün bunların neticesi olarak da «*Millet*» kelimesinin artık tamamen siyasî bir mâna taşıdığı görülmektedir.

«*Millet*» kelimesinin on sekizinci asrın sonlarından itibaren ifadeye başladığı mâna ve kazandığı önemle ilgili bir nokta üzerinde bilhassa durmaklığımız lâzımdır. Filhakika, on sekizinci asrın sonlarından itibaren Millet kelimesinin tazammun ettiği bir nokta vardır; o da, bilhassa ırk ve dil bakımından gayri mütecanis kütlelerden müteşekkil ve muhtelif milliyetlerin birer potası halini alan büyük imparatorlukların yıkılmalarını mümkün kılmak gayesiyle soy ve lisan iştirâkine dayanan insan topluluklarından herbirinin yabancı otoritelerin nüfuzundan kendilerini kurtararak müstakil bir siyasî teşkilâta mazhar kılınmaları ve keza bazı emperyalist menfaatlerle siyasî ihtirasların teminini mümkün kılmak arzusuyla de aynı soydan gelen ve aynı dili konuşan ve fakat muhtelif siyasî otoritelerin içerisine dağılan insanların tamamen müstakil tek bir siyasî teşekkül

[11] Bk. *Francesco Nitti*, Millet, vatan, ırk, kavim, devlet «Fikir hareketleri», sayı: 13, s. 3».

[12] Bk. *Hearnshaw*, Yeni zamanlarda milliyet hissi nasıl doğdu? «Fikir Hareketleri», sayı: 10, s. 8».

İçinde toplanmaları keyfiyettir. Zaten «*Millet*» kelimesine verilen ve verilmek istenen mâna ve bu mânanın hararetle müdafaası keyfiyeti de hususile bu tarzdaki gayeleri temine matuf bulunmaktadır. Temas ettiğimiz gayelerin tahakkukunu mümkün kılabilmek için, «*Millet*» kelimesinin kriterleri olarak bilhassa soy ve dil birliğinin kabulü en uygun bir tedbir olarak ileri sürülmüştür. İstenilen bu gayelere ulaşabilmek için yapılacak tek bir şey vardır; o da «*Millet*» diye ifade edilen ve hususile soy ve dil birliğine dayanan insan topluluklarından herbirini yabancı otoritelerin nüfuzundan kurtararak müstakil bir siyasî teşkilâta mazhar kılmak veyahut da aynı soydan gelen ve aynı lisanı konuşan insanları nüfuzu altında buldukları muhtelif yabancı siyasî otoritelerden kurtararak hepsinin tek bir siyasî otorite altında toplanmalarını gerçekleştirmek. Yalnız, zikrettiğimiz bu hallerin her ikisinde de kriterleri hususile ırk ve dil birliği olan «*Millet*», Devlete tekaddüm etmekte ve bu tekaddüm keyfiyeti bilhassa birinci halde daha vâzih ve daha kesin bir mahiyet arzulemektedir. İşte bu tarzda bir tekaddüm keyfiyetinin mevcudiyetinden dolayıdır ki, Devletin teşekkülünü hazırlayan unsurlardan bahsolunduğu ve hattâ Devlet hakkında bir tarif yapılmak istendiği zaman, bunlardan kriterleri yukarıda zikrettiğimiz esaslar olan beşeri unsurun «*Millet*» kelimesiyle ifadesi de mümkün olabilmekte; başka bir ifade ile, «*Millet*», Devletin teşekkülünü hazırlayan bir unsur rolünü oynayabilmektedir [13].

[13] Görülüyor ki, on sekizinci asrın sonlarından itibaren, istenilen gayelerin tahakkuku arzusuyla mevzuumuz bakımından hâkim olmaya başlayan telâklilere göre, netice itibarıyla bilhassa soy ve dil birliğine dayanan milletin teşekkülü devletin teşekkülünden evvel vukua gelmektedir. Her milletin bir devlet ve hattâ tek bir devlet halinde taazzuvlaşması bahis mevzuu olduğundan, burada devletin teessüsünden evvel milletin mevcudiyeti gibi bir keyfiyet ve zaruret kendisini göstermektedir. Yalnız, bu durumun, ancak, zuhur eden yeni cereyanların icaplarına uygun olarak ırk ve dil bakımından gayri mütecanis kütleleri ihtiva eyleyen büyük İmparatorluklar içerisinde aynı soydan gelen ve aynı dili konuşan ve her biri müstakil bir siyasî teşkilâta mazhar kılınmak istenen muhtelif insan toplulukları ve keza aynı ırk ve aynı dile malik olmalarına rağmen yekdiğerinden ayrı siyasî otoritelerin nüfuzu altında yaşayan ve fakat ırk ve dil birliği dolayısıyla aralarındaki ilgi ve bağlılığı yaşatan fertler için bahis mevzuu olabildiğini de gözden kaçırmamak lazımdır. Burada her milletin devlet halinde hukukî bir realite iktisabı lüzumu ileri sürülürken, bir taraftan milletin hususile kan ve dil birliğine dayandığı kabul edilmekte ve diğer taraftan bununla ırk ve dil bakımından gayri mütecanis kütlelerden mürekkep büyük İmparatorluklar içerisinde yer alan ve müstakil bir devletin teşekkülünden evvel mevcut olup kanı ve dili aynı olan insan toplulukları ve keza aralarında ırk ve dil

Fakat tarihi, içtimai ve siyasi realitelerin tesiri ve belki de başka bir cepheden yine emperyalist ihtirasların nüfuzu altında «*Millet*» mefhumunun mânasında ve kriterlerinde vukua gelen değişiklik, hâlen Devletin teşekkülünü hazırlayan beşeri unsur ifade hususunda «*Millet*» tâbirinin istimalini imkânsızlaştırmakta, bu hususta bir isabetsizlik yaratmaktadır. «*Millet*» in Devletin teşekkülünü hazırlayan beşeri unsur ifade edebilmesi için, onun iddia edilen esaslar dahilinde Devletten evvel bir mevcudiyet ihraz etmesi ve ancak ihraz ettiği bu mukaddem mevcudiyetle Devletin teşekkülüne hizmet ve iştirâk eyelmesi lâzımdır. Halbuki, hâdiseler, bazan, Milletin Devlete tekaddüm etmediğini [14], Milletin Devletle beraber doğduğunu [15] göstermektedirler. Nitekim, Profesör *Mehmet İzzet*, Milletin Millete münkalip olması keyfiyetinin, bunun ancak müstakil bir siyasi teşekkül meydana getirmesiyle mümkün olabileceğini söylerken [16] bu hakikati ifade ettiği gibi, keza Profesör *Carré de Malberg* de, Devletin teşekkülünü izah ederken, onu teşkil eden fertlerin ancak Devletin teessüsü anından itibaren bir Millet meydana getirdiklerini söylemek suretiyle [17] aynı hususu teyit etmiş bulunmaktadır [18].

İştiraki bulunmasına rağmen muhtelif siyasi otoritelerin nüfuzuna tâbi kılınan ve fakat ırk ve dil birliği dolayısıyla aralarındaki ilgi ve bağılılığı yaşatan insan birlikleri hedef tutulmaktadır. Böyle bir vaziyette, «*millet*» denilen insan topluluğu devlete hakikaten takaddüm edebilmekte ve bu takaddüm keyfiyeti de millet hakkında on sekizinci asrın sonlarından itibaren hâkim kılınan telâkki ve bu hususta tahakkuku mümkün kılınmak istenen gayelerle temin edilmektedir. İşte bütün bu mülâhazalar nazarı itibara alındığı takdirde, devletin teşekkülünü hazırlayan beşeri unsurun ifadesi hususunda «*millet*» kelimesinin kullanılmasında da hiçbir mahzur bulunmamakta, «*millet*» devletin teşekkülünü hazırlayan bir unsur rolünü oynayabilmektedir.

[14] Bk. *Marcel de la Bigne de Villeneuve*, op. cit., c. I, s. 229.

[15] Nitekim Profesör *Ernst von Aster*, bu hususta, «her nerede olursa olsun devleti vücade getiren yalnız *millet* değildir; bilâkis bunun aksî de varıddır» tarzındaki sözlerle bu hakikati ifade etmiş bulunmaktadır [Bk. *Ernst von Aster*, Hukuk Felsefesi, İstanbul 1943, s. 37].

[16] Bk. *Mehmet İzzet*, op. cit., s. 13.

[17] Bk. *Carré de Malberg*, op. cit. c. I, s. 2.

[18] Meselâ sayın Profesör *Ali Fuat Başgil* de «Devlet nedir?» adlı makalelerinde, milletin Devlet muhiti içinde ve devlet birliğinin sosyolojik bir ifadesi olarak tahakkuk ettiğini ifade ederken kullandıkları «... bütün bu tabii, coğrafi ve sosyolojik birlikler hep devlet içinde yer almakta ve bu muhitte doğup yaşamaktadır. Hatta millet bile aynı muhit içinde ve devlet birliğinin sosyolojik bir ifadesi olarak tahakkuk

Meselâ gerek tarihin muhtelif devirlerinin ve gerekse zamanımızın Devletlerini nazarı itibara alırsak, bunlardan bir çoklarının teşekkülünden evvel iddia edilen vasıfları tamamen ihtiva eylemek üzere kendi isimleriyle anılan Milletlerin mevcudiyetine rastgelmemektir. Her ne kadar bu Devletleri teşkil eden, onların teşekküllerini hazırlayan bir insan unsuru vardır; fakat, bu unsurun, on sekizinci asrın sonlarından itibaren kullanıldığı mânada «*Millet*» kelimesiyle tavsifine, bu tarzda bir Milletin Devletin teşekkülüne tekaddüm eylediğini söylemeğe imkân yoktur. Keza, biraz evvel, «*Millet*» Devletle beraber doğmaktadır [19] dedik; fakat Devletle birlikte doğan bu Millet de, ekseriya, on sekizinci asrın sonlarından itibaren bu mefhumda hâkim kılınmak istenen vasıflardan mahrum bulunduğu gibi onlardan ayrı yeni bazı kriterlere de dayanmaktadır. Kısaca, Devletin teşekkülünü hazırlayan ve Devlete tekaddüm eden bir insan topluluğunun mevcudiyeti elzemdir; fakat, bu insan topluluğunun, on sekizinci asrın sonlarından itibaren ifade ettiği mânada ve ona uygun bir tarzda «*Millet*» kelimesiyle tavsifi realitelere ekseriya [20] aykırı düşmektedir [21].

etmektedir» tarzındaki kelimelerle, milletin devlete muahhar mevkiini tasvip etmiş bulunmaktadırlar [Bk. *Ali Fuat Başgil*, Devlet nedir? «İstanbul Hukuk Fakültesi mecmuası, cilt XII, 1946, sayı: 4, s. 987». Keza, sayın Profesör *Hüseyin N. Kubalı* da, milleti, «bir birlik mahiyetini taşıyan, fiilî ve hukukî istiklâl iradesini izhar eden insan toplulukları» diye tarif ederlerken [Bk. op. cit., s. 187], bir insan topluluğunun *millet* vasfını iktisab edebilmesini, onun *fiilî ve hukukî istiklâl iradesini izhar etmesine*, yani hakikatte devletin teşekkülü keyfiyetine tâlik etmiş bulunmakta ve bu mütalâaları realitelere de uygun düşmektedir.

[19] Nitekim, milletin devletle beraber doğması keyfiyetini nazarı itibara alan bazı müellifler, milletin vücade gelebilmesi bakımından mevcudiyeti elzem unsurlar meyanında birde «*siyasî otorite birliği*» nden bahsetmektedirler. Bunlara göre, ırkı, dini, dili ne olursa olsun gayri mütecanis bir insan topluluğunun aynı bir siyasî teşkilâtın otoritesi altında toplanması ve yaşaması gayri mütecanis fertler arasında millî bağ ve duyguyu tacil ve tevlit eder, milleti doğurur.

[20] İrk ve dil birliği bir kriter olarak kabul edilen milletin devlete tekaddüm ettiğini ve milletin devletin teşekkülünü hazırlayan bir unsur olarak insan topluluğunu ifade edebildiğini mümkün kılan hallerin mevcudiyetini tabiatile burada inkâr edecek değiliz. Meselâ tarihte bir devlet teşkil etmek suretile bir millî mevcudiyet iktisap ve millet vasfını ihraz etmiş ve fakat devletin sonradan ortadan kalkmasıyla bu millet vasfını muhafazaya devam eyleyen insan toplulukları, sonradan yeniden bir siyasî teşkilât meydana getirirken devletin teşekkülünü hazırlayan bir unsur rolünü oynayabilmekte ve Birinci Cihan harbinden sonra teşekkül eden veya vücade getirilen bir çok devletlerin bu hususta bir misal olarak gösterilmesi de mümkün

Bundan dolayı, bir Devletin teşekkülünü hazırlayan unsurlardan bahsederken bunlardan beşerî elemanla, muhakkak surette, kriterleri bilhassa soy ve dil birliği olan ve kendisine «*Millet*» denilen bir insan camiasının mevzuubahs olduğunu söylemeğe imkân yoktur. Devletin tabiatıyla kendisine tekaddüm etmesi gereken ve onun teşekkülüne hizmet eyliyen beşerî unsur, muhakkak surette «*Millet*» dediğimiz merhaleye ulaşan, Millet halini iktisap eyliyen bir insan topluluğunu ifade etmemektedir [22]. Hattâ, bu keyfiyet, bazan Devletin teşekkülünden sonra da bahis mevzuu olmakta, yani Devletin teşekkülünden sonra da «*Millet*» kelimesiyle ifade edilen ve mevcudiyetini Devlete borçlu bulunan insan topluluğunun daima bir soy ve dil birliğini ifade eylemediği, binaenaleyh Devletin unsurlarından biri olan beşerî elemanın bu takdirde de kriterleri bilhassa kan ve dil

bulunmaktadır. Fakat, burada bile, o topluluğun devlete mukaddem bir mevcudiyet arzemesinin, devletin teşekkülünden evvel bir millet halinde gözükmesinin, yine tarihte bir devlet halini iktisap hâdisesinden sonra vukua geldiğinde, mevcudiyetini yine mukaddem bir devletin teşekkülüne borçlu olduğunda şüphe yoktur. Burada bile, millet, hakikatte, kendi mevcudiyetini devlete borçlu bulunmakta, devlete mukaddem bir varlık olarak gözükmemektedir.

[21] Devletin beşerî unsurunu ifade hususunda «*millet*» tâbirini kullanmak başka bir bakımdan da mahzurlu bulunmaktadır. Nitekim, bir devletin teşekkülünden evvel vücade gelen insan topluluğuna «*millet*» dediğimiz takdirde ve bu da devletin teşekkülünü hazırlayan bir unsur olduğuna göre, bundan, aynen millet kelimesine izafe olunan mâna ile tahakkuku istenilen gayelere uygun bir tarzda, her devletin bir milletten teşekkül edeceği, yani her devlete bir millet tekabül eyllyeceği, her milletin tek bir devletin teşkil edici bir unsuru olabileceği neticesi çıkmaktadır. Halbuki, siyasi ve hukuki realiteler nazarı itibara alındığı takdirde, bazı devletlerin müteaddit milletlerden teşekkül ettiğini, bazı devletlerin müteaddit millet ve milliyetlerin birer potası halinde olduklarını ve keza bir milletin de müteaddit devletlerin teşekküllerini hazırlayan birer unsur rolünü oynadığı görülmektedir. Meselâ Roma imparatorluğu, Karolenj imparatorluğu, mukaddes Roma - Cermen imparatorluğu, Avusturya - Macaristan imparatorluğu, bugünkü Sovyet Rusya, Çekoslovakya, Yugoslavya gibi devletlerde beşerî unsur olarak kriterleri soy ve dil birliği olan tek bir milletin değil müteaddit milletlerin mevcudiyetine rastgelinmekte, 1905 tarihine kadar İsveç ve Norveç milletlerinin tek bir devlet içerisinde birleştikleri, Birinci Cihan Harbinden evvel Polonya milletinin Rusya, Avusturya, Almanya gibi muhtelif devletlerin beşerî unsurları meyanında yer aldığı ve nihayet meselâ Türk ve Slav gibi milletlerin de tarihte yekdiğerinden ayrı ve her biri müstakil müteaddit devletlerin beşerî unsurunu teşkil eyledikleri müşahede edilmektedir.

[22] Bk. *Marcel de la Bigne de Villeneuve*, op. cit., c. I, s.226.

birliği olan Millet kelimesiyle ifadesinin imkânsız olduğu görölmektedir.

Mevzuubahs bu imkânsızlık ve güçlüğü giderebilmek için muhtelif tedbirlerden bahseylemek kabildir. Bu hususta Devletin teşekkülünü hazırlayan beşeri unsuru gerek Devletin teşekkülünden evvl ve gerekse teşekkülünden sonra nüfus, ahali, halk, insan topluluğu gibi terimlerle ifade etmek mümkün olduğu gibi, «*Millet*» kelimesiyle ifade edilen insan topluluklarının dil ve bilhassa soy birliğine dayanan kriterinin, bu toplulukların Devletin gerek teşekkülünden evvel ve gerekse teşekkülünden sonraki hakikî durumunu gözönünde tutarak, bugün için umumiyetle kıymetten düştüğu de kabul edilebilir. Biz, tetkiklerimizde bu iki tedbirin her ikisinden de faydalanmayı lüzumlu görüyoruz; yani, Devletin beşeri unsuru dendiği zaman mevzuubahs insan topluluğunu mâna ve mahiyeti ihtilâflı ve mütehavvil «*Millet*» ten gayri terimlerle ifadeye çalışacağımız gibi, «*Millet*» tâbirini de on sekizinci asrın sonlarından itibaren iddia edildiği şekilde kriterleri muhakkak surette soy ve dil birliği olan insan topluluklarını değil, çok umumî bir mânada, biraz sonra izah edeceğimiz sebep ve âmillerin tesiri altında teşekkül eden, Devletin vücut bulmasını mümkün kılan, Devletin beşeri unsuru olan bir insan camiasını, içtimaî toplulukların en umumî şeklini ifade hususunda kullanacağız.

Bu tarzda hareket ettiğimiz takdirde, Devletin gerek teşekkülü ve gerekse tarifî bakımından şimdiye kadar istimal edilegelen «*Millet*» tâbirinin içtimaî ve siyasî realitelere uygun bir mâna ve bünye ihraz edebilmesi de temin edilmiş olacaktır. Böylece, meselâ, «*Millet*, bir Devleti vücuda getiren fertlerin heyeti mecmuasıdır», «*Millet*, Devletin beşeri cevheri, unsuru, maddesidir» [23], «*Millet*, aynı otoiirteye ve müşterek kanunlara tâbi fertler camiasıdır», «*Devlet*, teşkilâatlanmış bir Millettir», «*Devlet*, bir Devletin hukukan teşahhusudur» [24], «*Devlet*, Milletin muayyen bir memlekette siyasî şekilde taazzuvlaşmış olan şahsıdır» [25], «*Devlet*, hukukan teşkilâtlandırılmış olan Milletin bizzat kendisidir» [26], «*Devlet*, hukukan teşkilâtlandırılmış Millettir» [27] tarzında gerek Millet ve gerekse Devlet hakkında karşılaştığımız tariflerde rast geldiğimiz «*Millet*» tâbirinin tarihi ve sosyolojik realitelere, içtimaî ve siyasî vakıaların bünyelerine aykırı düştüğünü söylemek mümkün olmayacak ve bu tarzda bir tâbir artık zihinlerimizde bir teşevvüş de husule getirmeyecektir.

[23] Bk. *Carré de Malberg*, op. cit., c. I, s. 2.

[24] Bk. *Esmelin*, op. cit., s. 1.

[25] Bk. *Bluntschli*, *Théorie générale de l'Etat*, Paris 1891, s. 18.

[26] Bk. *Michoud*, op. cit., c. I, s. 228.

[27] Bk. *Le Fur*, op. cit., s. 222, 234.

§ 2. Beşerî unsurda kemmiyet ve kesafet meselesi.

Devletin teşekkülünü hazırlayan beşerî unsurun ifadesi hususunda kullanılan terimlerin hepsinin, muhtevası itibariyle bir insan çokluğunu ifade eylediğinde şüphe yoktur. Beşerî unsur tek bir ferdi değil, bir insan camiasını, bir insan kütlesini ifade etmektedir; bu hususta hiçbir şekilde tek bir fert bahis mevzuu olmamaktadır. Tek bir ferdin bir Devlet teşkil edebilmesine, bir Devletin teşekkülünü hazırlayıcı bir unsur rolünü oynayabilmesine maddeten imkân yoktur. O halde beşerî unsur için mevzuubahs olan bu çokluk keyfiyeti, Devletin teşekkül edebilmesi bakımından zarurî bir şart halini almaktadır. Devletin vücuda gelebilmesi için sayısı oldukça çok fertlerden müteşekkil bir insan topluluğuna ihtiyaç vardır. Aksi takdirde, ne Devletin teşekkül edebilmesine, ne Devletin teşekkülünde âmil olan gayelerin tahakkukuna ve ne de bu hususta mevzuubahs ihtiyaçların karşılanabilmesine imkân yoktur. Devletin beşerî unsuru dendiği zaman, bununla, hayat şartları yekdiğerinden farklı, aralarında muayyen bir iş bölümü bulunan bir çok insanlardan müteşekkil bir camia, bir heyet mevzuubahs olmakta ve hattâ Devletin varlığının devamı bile böyle bir camianın kendi mevcudiyetini idame ettirebilmesine bağlı bulunmaktadır.

Yalnız, burada halli gereken bir mesele ile de karşılaştığımızı kaydetmekliğimiz lâzımdır; o mesele de, beşerî unsurun hacım ve kesafetini tayin, bir Devletin teşekkülü bakımından fertlerin sayısını tesbitten ibaret bulunmaktadır. Acaba bir Devletin meydana gelebilmesi için ne miktar insana ihtiyaç vardır, bu hususta fertlerin sayısı ne olmalıdır, bu bakımdan asgarî veya âzamî bir hadden bahse imkân var mıdır?

Beşerî unsurun kemmiyet ve kesafetini, onun hacım ve şümulünü bir rakkamla ifade etmemize, bu hususta asgarî veya âzamî bir hadden bahse tabiatıyla imkân yoktur. Bununla beraber, bu keyfiyetin meydana getirilen siyasî teşekküllerin bünye ve mahiyetleri, onların meydana gelmelerinde âmil olan gayelerin tahakkuku ile ilgili bulunduğunu söylemek de mümkündür. Meselâ site denilen bir siyasî teşekkülün vücuda gelebilmesi bakımından beşer unsurunun hacım ve kesafeti hakkında bazı mülahazalar serdetmek, bu hususta bazı kriterlerden ve hattâ rakkamlardan bahseylemek kabildir. Nitekim, Devlet hakkındaki görüşlerini site teşkilâtının dar ve mahdut kadrosundan daha ileri götüremiyen *Plâton*, Devletin beşerî unsurunun «filozoflar», «muharipler», «san'atkârlar ve çiftçiler» olmak üzere üç zümreden tereküp ettiğini söylediği gibi bu zümrelerden herbirinin sayısı üzerinde de, site teşkilâtının mükemmel ve iyi işlemesini temin ve bu hususta istenilen randümanı elde edebilmek gayesiyle, bilhassa durmuştur. Filozof, Devletin beşerî unsurunu teşkil eyliyen

filozof ve hakimler için bin, muharipler için keza bin, ve diğerleri için de «Devlet» adlı eserinde iki bin ve «Kanunlar» adlı eserinde ise beş bin rakamını kabul etmiştir.

Devlet hakkındaki görüşlerini yine sitenin dar kadrosuna inhisar ettiren *Aristoteles* de Devletin beşerî unsurunun hacım ve kesafeti üzerinde durmuş ve bu hususta dikkate değer mülâhazalar serdetmiştir. Filozofa göre, Devletin beşerî unsurunu teşkil eyliyen fertlerin sayısı itibariyle büyük bir yekûna baliğ olmamaları lâzımdır. Hâdiseler, ferdin sayısı bakımından çok olduğu yerlerde, iyi bir idarenin ve mükemmel bir nizamın imkânsız ve site idaresinin güç ve hattâ gayri kabil olduğunu göstermektedirler [28]. Keza, böyle bir durumda, fertlerin birbirlerini tanıyabilmeleri de güçleşir. Bunların hükümet ve idare adamlarını seçerlerken, intihap edecekleri kimselerin seçilmelerindeki âmîl ve sebeplere vakıf bulunmaları ve bunun için de fertlerin birbirlerini çok iyi tanımalarını mümkün kılacak bir halde olmaları lâzımdır. Yalnız kalabalık site'lerin mahzurları olduğu gibi, nüfusu az site'lerin de mahzurları vardır. Bu takdirde, site, kendi kendisine kâfi gelen bir teşekkül olmaktan mahrum kalır. O halde, site halkının sayısı itibariyle bir hududu olmak, bu hususta bazı esasları gözönünde bulundurmak lâzımdır.

Aristoteles'e göre, site halkının, her şeyden evvel, site'ye dahil fertlerden herbirinin diğerini tanıyabilmesini mümkün kılacak bir derecede olması gerektir. Zira, hükümet edenlerin fonksiyonu emretmek ve hükmetmektir. Şu halde, herkesin hakları hakkında bir hüküm verebilmek, ve keza, site'nin yüksek memuriyetlerini bunlara lâayık kimseler arasında tevzi edebilmek için fertlerin yekdiğerlerini tanımaları ve birbirlerinin kıymet ve ehliyetlerini takdir edebilmeleri icap eder. Eğer bu mümkün değilse, bu takdirde, gerek verilen hükümlerde ve gerekse site'nin yüksek memuriyetlerinin tevziinde bir isabet olamaz. Her iki husus hakkında da düşünmeden harekete geçmek doğru değildir. Fertlerin sayısı itibariyle çokluğu halinde ise bu düşünme keyfiyeti ekseriya imkânsız olur [29]. Site halkının, keza, icabında mürakabeyi mümkün kılacak bir hadde olması lâzımdır. Zira halk kütlesinin kalabalık olması halinde, vatandaş olmayıp site'de oturan diğer kimselerle yabancıların hükümet işlerine iştirâk ve müdahalelerde bulunmaları kolaylaşmış olur. Bu hususta yapılacak kontrolden, site ahâlisinin kalabalığı dolayısıyla, istenilen netice hasıl olamaz. Bundan dolayı, bu miktarın, aynı zamanda, bu tarzda bir mürakabeyi im-

[28] Bk. Politique, K. IV, F. IV, § 5, 7.

[29] Bk. Politique, K. IV, F. IV, § 7.

kânsız kılacak derecede olmaması lâzımdır [30].

Yukarıda zikrettiğimiz mülâhazaların kıymetini inkâr etmemekle beraber, bugün site'den çok geniş ve hattâ bir çok site'lerden mürekkep olan Devletin beşerî unsuru hakkında, bu unsurun Devletin teşekkülünü hazırlayabilmesi bakımından hacım ve kesafetini tayin hususunda her ne kadar muayyen bazı prensiplerden bahsedebilmek mümkünse de, keyfiyeti adetle ifade etmek, bu hususta takdir ve tahminlerde bulunmak güç ve hattâ imkânsızdır; tespit edilecek rakamların bir katiyet ifade edebilmesine imkân yoktur [31]. Bu hususta hâkim olan veya olması gereken esas, mevcudiyetini lüzumlu gördüğümüz insan çokluğunun, asgarî bir had olmak üzere, komşu siyasî teşekküllerden ayrı, müstakil ve muhtar bir siyasî birliğin fiilen vücuda gelebilmesini ve onun yaşayabilmesini mümkün kılacak bir seviyeye, bir duruma ulaşabilmiş bulunmasıdır. Böyle bir insan çokluğunun hukukan bir Devlet halini alabilmesi için, tabiatıyla temas ettiğimiz bu seviye ve duruma ulaşma keyfiyeti kâfi değildir; onun aynı zamanda müstakil bir siyasî birlik teşkiline muvaffak olması da elzem bulunmaktadır. Bazan sayıca çok fertlerden müteşekkil bir topluluğun bir Devlet vücuda getiremediğini gördüğümüz gibi, bazan buna nazaran sayıca daha az fertlerden müteşekkil toplulukların bir Devletin teşekkülünü hazırlayabildiklerini, bir Devletin teşkil edici unsuru rolünü oynamağa muvaffak olduklarını müşahade etmek de mümkün bulunmaktadır.

O halde, bir Devletin teşekkülünü hazırlayan beşerî unsur hakkında hacım ve kemmiyet bakımından ileri sürülecek asgarî had, onun her bakımdan müstakil bir siyasî birliğin teşekkülünü ve onun her bakımdan idamesini mümkün kılabilecek kesafette olmasıdır. Bir Devletin beşerî unsurunun hacmı, o Devletin yalnız teşekkülü bakımından değil, aynı zamanda vücuda gelen bir Devletin devamı, mevcudiyetinin idamesi, geliş-

[30] Bk. *Politique*, K. IV, F. IV, § 8.

[31] «Ülke bir tarafa bırakılırsa, siyasî cemiyetin fârik vasfı, nüfusunun adedi ehemmiyeti olarak görünür. Muhakkak ki, ancak pek az fertleri ihtiva eden içtimai topluluklara umumiyetle siyasî cemiyet ismi verilmez. Fakat adede dayanan bir ölçü gayet mütehavvildir; zira, bir insan topluluğunun siyasî gruplar arasına sokulması için kâfi adedi ehemmiyeti ne zaman haiz olacağı sorulabilir. Rousseau'ya göre, bunun için on bin kişinin bulunması kâfidir. Bluntschli bu rakkamı çok azımsıyor. Her iki takdir ve tahmin de aynı derecede indirdir. Bir Fransız vilâyeti bazan bir çok Yunan ve Roma Site'lerinden daha fazla nüfusu ihtiva eder. Halbuki bu site'lerden her biri bir devlet teşkil ettiği halde bir Fransız vilâyetinin devlet ismini alması kabil değildir» [Bk. *Emile Durkheim*, *Ahlâk ve hukuk kaldeleri hakkında dersler*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mecmuası, c. XIII, sayı: 3, 1947, s. 1137*].

mesi, kuvvet ve inkişafı bakımından da önemi haiz bulunmakta ve onunla da ilgili bulunmaktadır.

§ 3. Beşerî unsur vücuda getiren âmiller.

Devletin teşekkülünü hazırlayan beşerî unsur bir insan çokluğunu ifade ettiğine ve bu çokluğu teşkil eden insanlar arasında bir yaklaşma, bir toplanma, bir araya gelme bahis mevzuu olduğuna göre, bu çokluğu teşkil eyliyen fertlerin ne gibi âmillerin tesiri altında bir araya gelerek bir camia, bir topluluk vücuda getirdiklerini ve vücuda gelen bu topluluğun ne gibi sebeplerin tesiri altında bir Devletin teşekkülünü mümkün kılacak derecede olgunlaşabildiğini, onun ne tarzda bir Devletin teessüsüne müsait bir bünye iktisap edebildiğini tetkik etmek lâzımdır. Bir çok fertlerin aralarında hiç bir bağ bahis mevzuu olmadan gelişi güzel münferit tarzda bir araya gelmeleriyle, toplanmalarıyla, lâalettayin basit bir topluluk hayatının mevcudiyetiyle, Devletin teşekkülünü mümkün kılacak bir beşerî unsurun vücut bulacağından bahse imkân yoktur. Onları birbirlerine yaklaştıran, biribirlerine bağlayan, bir arada yaşamağa sevkeden ve bu tarzda bir yaşama halini idameye sürükleyen ve nihayet onları bir Devletin teşekkülünü mümkün kılabilen bir hale getiren ve her biri değişik ölçüler dahilinde muayyen bir rol oynayan muhtelif sebep ve âmiller mevcuttur. Devletin teşekkülünü hazırlayan beşerî unsur dendiği zaman, ancak muhtelif sebep ve âmillerin tesiri altında bir araya gelmiş, muhtelif bağlarla birbirine bağlanmış, aralarında karşılıklı bir sosyal bağlılık teessüs etmiş fertlerden müteşekkil ve fakat bir Devlet teşkil edebilecek bünyeye malik, bir Devletin teessüsünü mümkün kılabilen derecede olgunlaşmış bir insan camiası mevzuubahs olmaktadır.

O halde, Devletin teşekkülünü hazırlayan beşerî unsur ne gibi sebep ve âmillerin tesiri altında vücuda gelebilmiştir? Bu unsur ne gibi sebep ve âmillerin tesiri altında bir Devletin teşekkülünü mümkün kılacak derecede olgunlaşabilmiş, Devleti teşkile müsait bir bünye iktisap edebilmiştir? gibi, cevaplandırılması gereken suallerle karşılaşmış bulunuyoruz. Filhalka, Devletin teşekkülünü hazırlayan beşerî unsurun gerek vücut bulmasında ve gerekse onun bir Devlet teşkil edecek derecede müsait bir bünye ihraz edebilmesinde âmil olan sebepleri tabii ve sosyal, objektif ve sübjektif olmak üzere üç kısma ayırmak kabildir. Her biri diğerini tamamlayan ve her biri diğerine yakından bağlı bulunan bu âmilleri sırasıyla inceleyelim.

a) Tabii ve sosyal âmiller:

Devletin beşerî unsurunun teşekkülü hususunda mevzuubahs âmillerin

en başında tabii ve sosyal olanları görmekteyiz. Bu âmiller, kendi mevcudiyetlerini doğrudan doğruya insan tabiatinde bulmaktadırlar. Gerçekten, meselâ Çin filozoflarından *Kong-tse*'nin sosyal bir varlık, Yunan filozoflarından *Aristoteles*'in siyasi ve on altıncı asır filozoflarından *Hugues Grotius*'un içtimai bir hayvan diye vasıflandırdıkları insanın, dokuzuncu asır İslâm mütefekkirlerinden *Farabî*'nin, onuncu asır İslâm filozoflarından *İbni Sinâ*'nın, on ikinci asır Arap filozoflarından *İbni Rüşd*'ün, on dördüncü asrın tanınmış filozoflarından *İbni Haldûn*'un işaret ettikleri gibi, içtimaileşme insiyakını haiz bir mahlûk olduğunda, insanların fıtratan haiz buldukları içtimailik nüvesinin tedrici bir gelişmeye mazhar bulunduğu da, şüphe yoktur.

İçtimai ve siyasi bir mahlûk olan insan için, keza, varlığını muhafaza ve idame sevkıtabiisinin tesiri altında bulunmak gibi diğer bir prensibin daha mevzuubahs olduğu da bir hakikattir. Bunlardan varlığını muhafaza edebilmek keyfiyeti onları sulh ve sükûn içinde yaşamağa sevkeder; varlığını idame ettirebilme keyfiyeti de, insanın kendi hemcinslerine olan ihtiyacını, onların karşılıklı yardım ve muzaheretini mümkün kılar. Doğduğu andan itibaren egoist bir sevkıtabii altında kendi varlığını muhafaza ve idameye sürüklenen insanın hemcinslerinin yardımı olmadan, onlarla sulh ve sükûn içinde yaşamadan, mücerret kendi enerjisiyle iktifa eylemesine imkân yoktur. Fert için yalnız hiç bir şey mümkün değildir. İnsanların varlıklarını muhafaza ve idame edebilmeleri keyfiyeti, onların müşterek ihtiyaçları, farklı ihtiyaç ve istidatları, onların bir araya gelmelerini, toplu bir halde yaşamalarını, karşılıklı olarak birbirlerine muzaherette bulunmalarını, aralarında karşılıklı bir yardım ve çalışma birliğinin tahakkukunu, münferit hayat yerine mâşeri hayatın teessüs ve idamesini zaruri kılmaktadır.

Görülüyor ki, tabiat insanları hemcinsleriyle bir arada yaşamağa icbar etmiş, topluluk hali insanlar için bir tabiat hali olmuş [32], cemiyet hayatı ve insanların daima cemiyet içinde ve hemcinsleriyle bir arada yaşaması tabii bir vakıa halini almıştır. Rasyonel bir varlık olan insan, karşılaştığı bir çok ihtiyaçlarını, kendine hâs temayül ve ihtiraslarını ancak hemcinsleriyle beraber yaşadığı takdirde tatmin edebileceğini daima idrâk edebilmiş ve bu keyfiyet, fertler arasında, bir mâşeri hayatın tahakkuk ve idamesini mümkün kılacak bazı bağların teessüsünü intaç eylemiştir.

Şu halde, bir taraftan insanın yaradılışı itibariyle sosyal bir mahlûk oluşu ve diğer taraftan müdafaa, menfaat, mâişet, ihtiyaçları tatmin, mev-

[32] Bk. L. Lévy Bruhl, Auguste Comte'un sosyolojisi, «İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mecmuası, c. VIII, sayı: 1 - 2, 1942, s. 279».

cudiyeti idame gibi endişeler ve bu endişelerin insanlar arasında bir müşterek çalışma birliğini ve bir hizmet mübadelesini zarurî kılması, keza yine bu bakımlardan fertler arasında bu hususta kendisini gösteren tam bir iştirâk ve birlik keyfiyeti, insanlar arasında ferdi hayat yerine topluluk hayatını tesis eylemiş, onları gittikçe daha ziyade birbirine yaklaştırmış ve hattâ, zamanla, kriterleri daha ziyade biraz sonra izah edeceğimiz objektif âmiller olan aile, kabile, tribu, gens gibi muayyen bağlara dayanan birlikler vücuda gelmiş ve bu birlikler yine aynı zaruretlerin tesiri altında yavaş yavaş gelişme imkânlarını bularak, daha toplu, daha geniş, daha mütesanit insan birliklerinin vücuda gelmesini, Devletin beşerî unsurunun gelişmesini kabil kılacak daha müsait elemanların zuhur ve teessüsünü mümkün kılmışlardır.

Yalnız şuna da işaret edelim ki, temas ettiğimiz bu tabii ve sosyal âmiller yalnız toplulukların temellerinin atılması gibi çok mahdut bir rol oynamış değillerdir. Bunlar, topluluk hayatının herbiri diğerine nazaran daha mütekâmil olan her safhasında ve her safhanın vücuda gelişinde kendi tesirlerini icrada devam eylemişlerdir. Beşerî unsurun gerek teessüsü, gerek gelişmesi ve gerekse bir Devletin teşekkülüne hizmet eyliyecek bir duruma ulaşması bakımından, biraz sonra tetkik edeceğimiz diğer âmillerin yanında bu tabii ve sosyal âmiller yine müessir bir rol oynamaktan geri kalmamışlardır. Devletin vücuda gelmesine müsait bir topluluğun husulünde bu tabii ve sosyal âmiller tesirlerini icraya yine devam etmişlerdir.

b) Objektif âmiller:

Devletin beşerî unsuru olan insan topluluğunun vücuda gelmesini mümkün kılan ve bu topluluğu bir Devletin teşekkülünü mümkün kılacak derecede olgunlaştıran objektif âmillerden biri olarak *soy ortaklığı* gibi biyolojik bir vakıanın ileri sürüldüğünü görmekteyiz. Hususiyile on sekizinci asrın sonlarından itibaren muhtelif sebeplerin tesiri altında müdafaa edilen bu esasa göre, bir Devletin beşerî unsurunu vücuda getiren âmil, o beşerî unsura dahil bulunan fertlerin ırkıdır. Soy ortaklığı, insanların bir araya gelmesine, muayyen bir topluluk meydana getirmesine, bu topluluğu teşkil eyliyen fertler arasında bir milli bağın teessüsüne ve nihayet bunun bir Devlete münkalip olmasına hizmet etmektedir. Aynı soydan gelen insanlar, müşterek bir Devletin otoritesine kendilerini tâbi kılmak üzere «*Millet*» denilen camianın, yani Devletin beşerî unsurunun teşekkülünü mümkün kılmaktadırlar. Bilhassa on dokuzuncu asırda büyük bir önem kazanan, Birinci Cihan Harbinden sonra da müdafileri fazlasiyle artan bu telâkki, gerek Devletin beşerî unsurunun ve hattâ gerek bizzat

Devletin yapıcı âmilini yalnız ırk esasında bulmaktadır. Hususiyle Alman müellifleri tarafından milli emperyalist zihniyetin ilmi bir ifadesi olmak üzere müdafaa edilen bu esasa, Cermen ırkına mensup bütün fertlerin tek bir Devletin idaresi altında toplanmalarını mümkün kılmak gayesiyle, çok aşırı bir önem atfedilmiş ve hattâ, bu hususta, «yalnız ırkın idamesine yarayan bir şeydir» diye tarif olunan hukuka, «temiz soyu devam ettirmek, ırkın temizliğini korumak» gibi yeni bir vazife de tahmil olunmuştur.

Soy ortaklığının bir Devletin beşerî unsurunun ve bu unsurun bir Devlet teşkil edebilecek derecede olgunlaşmasının âmili olarak ileri sürülmesi keyfiyeti, tarihî ve sosyolojik realiteleri gözönünde tutan bir çok müelliflerin tenkidine maruz kalmıştır [33]. Bu müelliflere göre, siyasi menfaat ve ihtirasların tatmini gayesiyle ileri sürülen soy ortaklığının fertler arasında bir bağ teşkil ederek onları bir araya toplıyacağı ve bir Devletin teşekkülünü mümkün kılacağı esası, her şeyden evvel siyasi realitelere tamamen uygun bir bünye arz etmemektedir. Bundan başka, soy ortaklığı, Devletin beşerî unsurunun vücut bulmasında ve onun bir Devlet vücuda getirebilecek derecede olgunlaşmasında kâfi bir âmil olabilmekten de uzak bulunmaktadır. İrkin değişen, tecezzi eden bir vakıa olduğunu, bugün medenî memleketlerde halis ırkın kalmadığını [34] söyleyen bu müellifler, soy ortaklığının, sosyolojik tekâmülün muayyen ve mahdut merhaleleri bakımından, meselâ aile, Gens gibi mahdut sosyolojik teşekküllerin, keza ilk zamanların site - Devletlerinin, Benî İsrail ve Arap kabilelerinin mahdut kadroları içinde, az çok bir rol oynadığı kabul edilse bile [35], bunun zamanla önemini kaybettiğini iddia eylemektedirler. Bugün bazı toplulukların kendi menşelerini tek bir kabileden bulduklarını söylemek ve bu hususta bir soy ortaklığının mevcudiyetinden bahsetmek mümkün olsa bile, bunların ırk bakımından kendi safiyetlerini hâlâ muhafaza ede-

[33] Bu müellifleri ve onların düşüncelerini not ve referanslarda mümkün olduğu kadar tebarüz ettireceğiz.

[34] «Bugün medenî memleketlerde artık halis ırk yoktur. Karışmış ırklar vardır... Arı ırklardan, hattâ sadece İtalyan ırklarından bahsetmek kadar gülünç birşey olamaz... Bir İtalyan ırkının mevcudiyeti iddia edilemez. Yalnız bir İtalyan milleti vardır» [Bk. *Francesco Nitti*, Bir kaç mefhum, millet, vatan, ırk, devlet «Fikir Hareketleri, sayı: 13, s. 4»].

[35] Bk. *Ernest Renan*, Millet nedir? «Ülkü, sayı: 78 Ağustos 1939, c. XIII, s. 514».

bildiklerini [36] iddia etmek her halde imkânsız bulunmaktadır [37].

Meselâ bu günkü Devletlerle onların beşerî unsurlarını tetkik edecek olursak bunların vücut bulmalarında soy ortaklığının âmil olduğunu, bunları teşkil eyliyen fertlerin aynı ırktan geldiklerini, hattâ tek bir soya ircaları mümkün olsa bile bunların kendi kanlarının safiyetini muhafaza edebildiklerini söylemek çok güçtür. Bugünkü Devletlerin ve onların beşerî unsurlarının, umumiyetle, muhtelif ve hattâ bazılarının etnolojik bakımdan yekdiğerinden çok farklı ırkları ihtiva eylediklerinde şüphe yoktur. Fiiliyat sahasında aynı ırktan olan insanların başka başka topluluklara dahil olduklarını, başka başka siyasî teşekküller içinde yer aldıklarını ve keza muhtelif ırklara mensup fertlerin de tek bir topluluk, tek bir siyasî teşekkül içinde toplandıkları görülmektedir. Bugün, bir çok Devletlerin ve onların beşerî unsurlarının kendi mevcudiyetlerini soy ortaklığına borçlu bulunmadıklarını, bunların hiç birinin ırk bakımından tam bir safiyet arzemediğini müşahede edebilmek imkân dahilindedir [38]. Meselâ, tarihte beş asırlık bir müddet kendi varlığını idame ettiren Osmanlı Devleti beşerî unsur bakımından ırkça yekdiğerinden farklı kütleleri ihata eylediği gibi, bugün Amerika Devletinin de beşerî unsur bakımından yirmi

[36] Bk. *Marcel de la Bigne de Villeneuve*, op. cit., c. I, s. 226 ve müt.

[37] *Ernest Renan*, meselâ Fransa hakkında şunları söylemektedir: «Bugün Fransada mense itibarile, Franc'lara kadar çıkabileceğini ispat edecek on tane aileye bile tesadüf edemeyiz. Bunu ispat etse bile, tarihin karanlıklarına karışan binlerce tesalübün doğuracağı müşküllerle bütün şecerename sistemlerini altüst etmekten başka hiç bir şeye yardım edemez» [Bk. *Ernest Renan*, *Millet nedir?* «Ülkü, sayı: 77, Temmuz 1939, s. 396].

[38] «... Hakikatte temiz bir ırk hiçbir yerde yoktur. Ve siyaseti etnografya tahlil ve mülâhazaları üzerine kurmak, yapılabilecek hatâların en büyüğüdür. En asil memleketler, İngiltere, Fransa, İtalya kanı en karışık olan memleketlerdir. Almanyanın bu hususta bir istisna teşkil ettiğini düşünebilir miyiz? Yani Almanya tam bir Cermen ülkesi midir? Hayır... Almanyanın cenubu bir zamanlar Gual'e merbuttu. Elbe nehrinden itibaren bilâstisna bütün şark Slâv'dır. Tamamen saf olduğunu iddia eden kısımlar, hakikaten bu mahiyetli haiz midir? İşte bir mesele ki, bunu hallederken sultefehhümlere düşmemek için nice vâsi malûmata ve sarîh fikirlere malik olmak icap eder. İrk kelimesini gerek lisanîyatçılar, gerek fizyolojist - antropolojistler kendilerine göre büsbütün başka mânada kullandıkları için, bu sahada yapılan herhangi bir münakaşa sonsuz sayılabilir... Bir İngiliz bugün bütün dünyanın içinde bir tip olarak gösterilebilir. Halbuki, hiç de yerinde olmuyarak kendisine Anglo-Sakson ismi verilen bu insan tipi, ne Sezar zamanında yaşamış olan Breton, ne Hen-

muhtelif ırkı havi bulunduğu tespit edilmiş bulunmaktadır [39]. Keza, yine bir misal olarak, bugünkü Fransız ve İtalyan Devletlerini teşkil eyleyen beşerî unsurların da muhtelif ırkları ihtiva ettiklerini söylemek mümkün görülmektedir. İşte bunun içindir ki, soy ortaklığının Devletin beşerî unsurunun ve Devletin teşekkülü bakımından kâfi ve hattâ zarurî bir şart olabileceği kabul edilmemiş ve hattâ, bazı müellifler, bu tarzda soy ortaklığını, siyasî birliğin bir sebebi değil bir neticesi olarak karşılamışlardır [40]. Hattâ, yine bunun içindir ki, zamanımızda, ekseriya, muhtelif ırklardan mürekkep gruplara «*Millet*» isminin verildiği görülmekte ve Milletlerin muhakkak surette muayyen ırklara tekabül edemeyecekleri, modern Milletlerle ırklar arasında muhakkak surette bir münasebetin müşahede olunamayacağı kabul edilmiş bulunmaktadır [41].

Kısaca, bugün hâkim olan telâkkilere göre, Devletin teşekkülünü hazırlayan insan topluluklarının vücuda gelmesinde, bu toplulukların bir Devletin teşekkülünü mümkün kılabilmesinde, soy ortaklığı ne kâfi ve hattâ ne de mevcudiyeti muhakkak surette zarurî bir âmildir. Irk, Devletin beşerî unsurunun ve Devletin vücuda gelmesinde esaslı ve başlı başına kâfi bir âmil, mevcudiyeti muhakkak surette elzem bir şart olmaktan uzak bulunmaktadır. Yalnız şuna da işaret edelim ki, bu telâkkiler, Devletlerin beşerî unsurlarının teşekkülünde soy ortaklığının hiç bir rol oynayamayacağını da tamamen kabul etmiş değillerdir. Bu telâkkiler, soy ortaklığının bu hususta dolayısıyla bir tesir icra edebileceğini, ırkın beşerî unsurun teşekkülünde bu teşekkül keyfiyetini kolaylaştırıcı bir rol oynayabileceğini, insanlar arasında yaklaşma ve birleşme keyfiyetinin vukuunu tâcil edebileceğini kabul etmektedirler. Fakat, bütün bunlara rağmen, soy ortaklığı Devletin beşerî unsurunun teşekkülünde ve bu unsurun bir Devlet teşkil edebilecek derecede olgunlaşmasında başlı başına kâfi bir âmil olmayacağı gibi böyle bir ortaklığın ademi mevcudiyeti de beşerî unsurun

gist'in Anglo-Saksonu, ne Kunt'un Danimarkalı ve ne de Guillaume le Conquérant'in Normand'ıdır ve nitekim bir Fransız da bugün ne Golvalı ne Bourgonde ve nede Franc'dır. O sadece Fransız kralının muhtelif unsurları toplayarak kaydattığı kazanda tekevün eden ayrı bir şahsiyettir» [Bk. *Ernest Renan* op. cit., s. 516 - 517].

[39] Bk. *Georg Jellinek*, *L'Etat moderne et son droit*, Paris 1913, c. I, s. 205; *Francesco Nitti*, op. cit., s. 4.

[40] Bk. *Marcel de la Rigne de Villeneuve*, op. cit., c. I, s. 200.

[41] «İçtimai bir heyet olan bir milletin bir ırktan ibaret addolunması bazı menfaatlere veya siyasî ihtiraslara yardım edebilir. Fakat ilim gitgide bundan feragat ediyor gözükmemektedir. İlim bugün milliyet ile ırk arasında hiçbir münasebet olmadığını teslim ediyor» [Bk. *Mehmet İzzet*, op. cit., s. 47].

ve Devletin teessüsüne bir engel teşkil etmemektedir [42].

Devletin beşerî unsurunun teşekkülünü ve onun bir Devlet tesis edebilecek hale gelmesini mümkün kılan objektif âmillerden bir diğeri olarak *dil ortaklığı*'nın ileri sürüldüğünü ve bunun, bilhassa, bir Millet'in ancak ırk ve lisan birliği ile teşekkül edeceğini söyleyen Alman müellifleri tarafından müdafaa olunduğunu görmekteyiz. Bunlara göre, soy ortaklığında olduğu gibi dil birliği de beşerî unsurun teşekkülünü mümkün kılan, onu bir Devlet teşkil edebilecek derecede olgunlaştıran esaslardan biridir ve aynı soydan gelen ve aynı dili konuşan insanların muhakkak surette tek bir Devletin otoritesi altında toplanmaları lâzımdır. Devletin beşerî unsurunu olgunlaştıran, ve bu unsur içinde Devletin teşekkülünü mümkün kılacak millî rabıtayı husule getiren âmil dil birliğidir; böyle bir rabıta, ancak aynı dili konuşan insanlar arasında doğabilir.

İleri sürülen bu mülâhazalara rağmen, Devletin beşerî unsurunun teşekkülü ve onun bir Devletin teessüsünü mümkün kılacak derecede olgunlaşması hususunda dil birliğinin her zaman doğrudan doğruya ve başlı başına kâfi bir âmil olabileceğini söylemeğe de imkân görülmemektedir. Bu husustaki rolü inkâr edilmemekle, insanlar arasında birleşmeyi kolaylaştırıcı bir rol oynadığı kabul edilmekle beraber, dil birliği, Alman filozoflarından *Fichte*'nin dediği tarzda «ferdî sevkeden meş'um bir kuvvet» derecesine yüksetilmemekte ve keza bir Devletin beşerî unsurunu, her zaman, «aynı dili konuşan bir insan camiasıdır» diye tarif edilebileceği tasvip edilmemektedir. Gerçekten, gerek beşerî unsuru teşkil ve gerekse onun bir Devlet tesis edebilecek hale gelmesi bakımından dil birliğinin soy ortaklığına nazaran daha büyük bir önemi haiz bulunduğu, sosyal faaliyetlerin cevheri olabilmek bakımından dilin büyük bir ehemmiyet arzettiğinde, fertlerde müşterek duygunun teessüsünü ve bunun izhar ve ifadesini mümkün kıldığı, millî ve ahlâkî duygularla müesses an'anelerin insanlar arasında intikalini temin eylediğinde, topluluk hayatının tekâmül ve inkişafına hizmet ettiğinde, hattâ dilin Devletin beşerî unsurunun benliğinin bir parçası gibi telâkki edilerek onun topluluğun bir ifadesi olabileceğinde [43] şüphe edilmemektedir. Fakat, bütün bunlara rağmen, dil birliğinin, ekseriyetle, Devletin beşerî unsurunun teşekkülüne hizmet ve yardım eden bir âmil olmaktan daha ileri gidemediği, her zaman yalnız başına beşerî unsurun teessüsünü ve onun bir Devlet vücuda getirebilecek bir hale gelmesini mümkün kılabilecek bir kuvvet arzedemediği, hattâ bazı hallerde gerek beşerî unsurun ve gerekse Devletin varlığı bakımından

[42] Bk. *Francesco Nitti*, op. cit., s. 4.

[43] Bk. *Francesco Nitti*, op. cit., s. 4.

dil birliğinin elzem bile bulunmadığı da bir hakikat olarak ileri sürülmektedir. Bundan dolayı, Devletin beşerî unsurunun vücuda gelebilmesi ve onun bir Devlet teşkil edebilecek derecede olgunlaşması için dil birliğine yardım edecek diğer âmillerin de umumiyetle kendilerini göstermeleri lüzumlu addedildiği gibi, dil birliği olmadan Devletin beşerî unsurunun ve hattâ bizatihi Devletin teessüs edebileceği kabul olunmaktadır.

Dil birliğinin Devletin beşerî unsurunun ve keza bizatihi Devletin teessüsü hususunda her zaman başlı başına kâfi bir âmil olamayacağı, her zaman mevcudiyeti elzem bir şart mahiyetini ihraz edemeyeceği keyfiyetinin içtimaî ve siyasî realitelerin bünyelerine de uygun düştüğü müdafaa edilmektedir. Bütün Devletlerin beşerî unsurlarında bir dil birliğinin mevcudiyetinden bahse, buna umumî bir mahiyet atfetmeğe imkân bulunmamaktadır. Fiiliyat sahasında dil birliği prensibinin bir çok istisnalarına ve bu istisnalara rağmen Devletin beşerî unsuru olan insan topluluklarının teşekkülüne ve bunlara dahil fertler arasında onları birbirlerine bağlayan bir duygu ve düşünce birliğinin, bir millî rabitanın mevcudiyetine rastgelmektedir [44]. Bugün aynı dili konuşan fertlerin aynı topluluk, aynı Devlet içinde yer almadıkları görüldüğü gibi, muhtelif dilleri konuşan fertlerin de aynı camia ve aynı Devlet içinde yaşadıkları da müşahede edilmektedir. Bugün Fransızlarla bir kısım Belçikalıların fransızca'yı, İngilizlerle Amerikalıların ingilizceyi konuştukları halde bunlardan birincilerin tek bir topluluk, tek bir Devlet içinde yer almadıkları ve ikincilerin de aynı topluluğun, tek bir Devletin birer unsuru olmadıkları, dil birliğinin mevcudiyetine rağmen hepsinin ayrı ayrı topluluk ve Devletlere mensup buldukları görülmektedir. Keza, bugün İsviçrede italyanca, fransızca, almanca konuşan fertlerin tek bir topluluk, tek bir Devlet teşkil edebildikleri, dil ayrılığına rağmen bunlar arasında bir millî his ve rabitanın, bir Devletin vücuda gelebildiği ve hattâ meydana gelen bu his ve rabitanın, bu Devletin, bozulmadan, zayıflamadan devam eylediği müşahede

[44] «... Lisan sadece birleştirmeyi kolaylaştırır. Fakat hiçbir zaman kavimleri ittihadâ icbar etmez. Birleşik Amerika devletleriyle İngiltere, Lâtin Amerika ile İspanya aynı lisanı konuştukları halde bir millet teşkil edemiyorlar. Bunun aksine olarak, muhtelif ırkların rızasıyla ortaya mükemmel bir şekilde çıkan İsviçre üç veya dört lisanı maliktir... Muhtelif lisanlar konuşmakla beraber, aynı hislere ve aynı düşüncelere malik olmak, yahut aynı şeyleri sevmek ne için kabil olmasın?... Siyaset sahasında lisanlara verilen ehemmiyetin yegâne sebebi, lisanın ırktan ayrılmaz bir unsur olarak telâkki edilmesidir, halbuki bu büyük bir yanlıştır... Irk meselesinde varid olduğu gibi, sırf lisanı sıklet merkezi olarak telâkki etmek çok tehlikeli ve mahzurludur» [Bk. *Ernest Renan*, op. cit., s. 518 - 519].

olunmakta ve bu tarzdaki misalleri çoğaltmak her zaman mümkün bulunmaktadır.

İşte bütün bunlardan dolayı, ne dil ayrılığının bir Devletin beşerî unsurunun teessüsüne ve onun bir Devlet teşkil edebilecek hale gelmesine mâni olabildiğini ve ne de dil birliğinin aynı lisanı konuşan fertlerin muhtelif topluluk ve Devletlere mensubiyetini imkânsız kıldığını söylemek kabîl olabilmektedir. Onun için, dil birliği, Devletin beşerî unsurunun vücuda gelebilmesinde ve onun bir Devlet vücuda getirecek derecede olgunlaşabilmesinde daima başlı başına kâfi bir âmil ve mevcudiyeti muhakkak surette elzem bir şart olabilmekten uzak görülmekte; gerek Devletin beşerî unsurunun ve gerekse bizzat Devletin teşekkülünü mümkün kılan âmili her zaman yalnız ve yalnız dil birliğine ircaa imkân bulunmadığı kabul edilmektedir.

Devletin beşerî unsurunun teşekkülünü ve onun bir Devlet teşkil edebilecek hale gelmesini mümkün kılan objektif âmillerden bir diğeri olarak da *din birliği*'nin ileri sürüldüğünü görmekteyiz. Bu mülâhazaya göre, müşterek bir din fertlerin birleşmelerini, bir araya gelmelerini, yekdiğereğine bağlı mütesanît bir kütle teşkil etmelerini, onlarda millî hissin teessüs ve idamesini, onların müşterek bir siyasî otorite içinde birlikte yaşamalarını mümkün kılmaktadır. Fakat, dinin tarihin muayyen devirlerinde sosyal toplulukların teşekkülünde çok önemli bir rol oynadığı inkâr edilmemekle, dinin meselâ iptidai ailelerin teşekkülünde, ilk zamanlarda Uzak ve Yakın Şarkın muhtelif topluluklarında, Yunan site'lerinin içtimai ve siyasî bünyesinde, orta çağın gerek Avrupanın ve gerekse Yakın Şarkın muazzam ve bir bakımdan siyasî mahiyetteki geniş topluluklarında [45] ve hattâ yeni zamanlarda oynadığı rolün büyüklüğü ve önemi takdir olunmakla beraber, bunun ne geçmişteki insan topluluklarını başlı başına vücuda getiren kâfi bir âmil olduğunu ve ne de zamanımızda incelediğimiz mevzu bakımından önemli ve kâfi bir âmil olabileceğini söylemeğe [46]

[45] Orta çağın muhtelif Türk ve Arap devletleriyle Osmanlı devletinin teşekküllerini mümkün kılan beşerî unsurların vücut bulmalarında din birliğinin oynadığı rolü bu hususta bir misal olarak gösterebiliriz.

[46] «Din de muasır milletlerin teşekkülünde sağlam bir esas teşkil edemez. İlk zamanlarda, bir cemiyette en büyük mevkiî din işgal ediyordu... Dini âdetler, ibadetler aynı zamanda allenin örf ve ibadetleri idi. Atınanın dini, onu tesis eden esatiri ilâhlarının kanunları, âdetleri ve kendileri idi... Bu, kelimenin tam mânasile bir devlet dini idi. Herhangi bir ibadet şekline itiraz edenlerden artık Atina hemşerisi unvanı nez'ediliyordu... Isparta ve Atina için mevzuu bahs olan bu keyfiyete Isken-

imkân görülmemektedir. Din birliğini gerek Devletlerin beşerî unsurlarının ve gerekse bizzat Devletlerin teşekkülü bakımından mevcudiyeti elzem bir şart ve bu hususta kâfi bir âmil olarak karşılamak imkânsız addedilmektedir. Din birliğinin, Devletin beşerî unsurunu teşkil eyliyen fertler arasında bir yaklaşmanın vukuunda, onlar arasında millî his ve birliğin teessüsünde tarihte oynadığı önemli rol kabul edilmekle beraber, bunun bilhassa beşerî unsurun bir Devlet teşkil edebilecek derecede olgunlaşabilmesi bakımından ne kâfi bir âmil olduğunu söylemeğe ve ne de mazide oynadığı rolü bugün için izam ve idame ettirmeğe imkân görülmemektedir. Hattâ, bu imkânsızlığı teyit sadedinde, zamanımızda, muhtelif Devletlerin beşerî unsurlarını teşkil eyliyen fertlerin mensup buldukları insan toplulukları ayrı ayrı olmakla beraber bunların aynı dinî akideyi taşımaları ve keza bazı Devletlerin beşerî unsurları içinde yer alan fertler arasında da dinî akide bakımından bir birliğin mevcut bulunmaması keyfiyeti bir delil olarak serdedilmektedir [47].

İşte bütün bu sebeplerden dolayı, hâlen, Devletlerin beşerî unsurlarını

der istilâsile ortaya çıkan memleketlerde ve bilhassa Roma imparatorluğunda artık tesadüf edilemez olmuştur... Herkes bildiği gibi, istediği şeye iman eder ve tapınır. Artık devlet dinî ortadan kalkmıştır. Herkes pekâlâ Katolik, Protestan, Musevî yahut dinsiz olmak şartıyla Fransız, İngiliz veya Alman olabilir. Din artık yalnız şahsiyetî alâkadar eden ve vicdana bağlı bir şey olmuştur. Bugün kimse milletleri Protestan veya Katolik diye ayırmıyor. Bundan elli sene evvel Belçikanın teşekkülünde en büyük rolü oynayan din, bugün ehemmiyet ve kıymetini ancak şahsî vicdanlarda muhafaza edebilmektedir. Bununla beraber dinin, artık kavimlerin millî hudutlarını çizen âmiller arasında en ufak bir yeri bile yoktur» [Bk. *Ernest Renan*, op. cit., s. 519 - 520].

[47] Her ne kadar, tarihte, din birliğinin tesiri altında geniş insan camialarının teşekkül ettiklerini, ana dinlerin prensipleri etrafında toplanan geniş toplulukların teessüs eylediklerini ve bunların da meselâ İslâm milleti, hristiyan milleti gibi isimler aldıkları görülmektedir. Fakat, unutmamak lâzımdır ki, nihayet birer insan camiasını ifade eden bu teşekküllerden hiçbiri tek bir devletin, muazzam bir İslâm veya hristiyan devletinin beşerî unsuru olabilmek vasfını ihraz edememiş, hiçbiri kendi salıklarını ihtiva eyleyen geniş bir siyasi birlik husule getirememiş ve hattâ hiçbiri eski önemlerini idame ettirmeye de muvaffak olamamıştır. Her ne kadar bunlardan meselâ İslâm dininin bazı devletlerin vücude gelmesinde bir âmil olduğu görülmekle beraber, bu devletlerin teşekküllerini hazırlayan beşerî unsurların meydana gelmelerinde ve bunların bir devlet teşkil edebilecek derecede olgunlaşmalarında yalnız din birliğinin müessir olduğunu kabule de imkân yoktur.

teşkil eyliyen fertleri biribirlerine bağlayan, onları topluluk hayatını vücuda getirmeğe sevkeden, meydana getirdikleri topluluk halinin idamesini mümkün kılan, onları bir Devletin teşekkülünü mümkün kılabilcek bir hale getiren, muhakkak surette din birliğidir denememektedir. Bugün bir çok Devletlerin bşerî unsurlarında bir akide birliğinin mevcudiyetini nakzedecek olan hâdiselerle karşılaşmaktadır. Bugün Devletlerin bşerî unsurlarını teşkil eyliyen insan camiaları umumiyetle kendilerini dinle ilgili görmemekte, dinin yalnız şahısları ilgilendirdiği ve yalnız insanların vicdanlarına taallük eden bir keyfiyet olduğu kabul olunmakta, mesnedini âhiret akidesinde bulan dinin sırf ruhî ve vicdanî bir bağlılığın ifadesi olarak kaldığı [48] ve din birliğinin bir Devletin siyasî mevcudiyetiyle hiç bir ilgisi bulunmadığı tasvîp edilmektedir.

c) Sübjektif âmiller:

Şimdiye kadar yaptığımız incelemeler, ileri sürülen ırk, dil ve din birliği gibi âmillerden her birinin, ne bir Devletin bşerî unsurunun teşekkülü ve hattâ ne de bilhassa bu bşerî unsurun Devletin teşekkülünü mümkün kılacak müsait bir hale gelmesi bakımından, başlı başına, kâfi ve kuvvetli bir rol oynamaktan uzak bulduklarını göstermektedirler. Bu âmillerin bazan hep birlikte, bazan ayrı ayrı, zamana ve insan topluluklarının bünyelerine göre değişen muhtelif ve mütenevvi nispet ve ölçüler dahilinde bir tesir icra ettiklerini kabul etmekle beraber, bunlardan hiçbirinin, başlı başına, toplulukları teşkil eyliyen fertler arasında sağlam ve müstakar bir bağın, bir vahdet ve tesanüdün meydana gelmesinde, onların bir Devletin teşekkülünü mümkün kılacak derecede olgun ve müsait bir seviyeye ulaşabilmelerinde, esaslı ve kâfi bir rol oynamadığı da teyyüt etmiş bulunmaktadır. Onun için bu objektif âmillerin yanında, bir bakımdan bunları tamamlayıcı mahiyette olmak üzere, gerek bşerî unsurun teşekkülünü mümkün kılan ve gerekse onun bilhassa bir Devletin teşekkülünü mümkün kılabilcek derecede olgunlaşmasını temin eyleyen sübjektif, psikolojik âmilleri de nazarı itibara almak ve onları da incelemek lâzımdır.

Temas ettiğimiz sübjektif âmiller meyanında, mazi, hâtıra, mefkûre, kültür, âdet, an'ane, temayül, ümit, istikbal, ülke [49] birliği gibi hâdiseler mevzuubahs olmaktadır. Mazide kazanılan müşterek muvaffakiyetler, duyulan müşterek acılar [50], yapılan müşterek fedakârlıklar, iyi veya

[48] Bk. *Ali Fuat Başgil*, Devlet nedir?, s. 988.

[49] Burada ülke birliğinin, vatan dediğimiz mefhumun doğurduğu ve bizce büyük bir ehemmiyet arzeden psikolojik temayül ve bağlar bahis mevzuu olmaktadır.

[50] Bk. *Francesco Nitti*, op cit., s. 4.

fena müşterek hâtıralar, müşterek bir gayeye vusul zımnında müşterek mücadele, aynı tehlikelere karşı müşterek müdafaa, aynı toprak üzerinde yaşama, bu yaşamının temadisinden doğan müşterek an'ane ve teamüller; bütün bunlar, bir Devletin teessüsünü mümkün kılmağa müsait bir beşerî unsurun teşekkülünde, bir beşerî camianın bu tarzda bir merhaleye ulaşmasında en önemli tesiri icra etmektedirler. Temas ettiğimiz bu muhtelif cephelerden kendilerini gösteren iştirâk, beşerî unsur bilhassa bir Devlet teşkil edebilecek hale getirmekte, onu bu cepheden olgunlaştırmakta, ona dahil fertler arasında bağ ve tesanüdü kuvvetlendirmekte, bu bağ ve tesanüdün gelişmesi ve temadisi hususunda fertlerin vicdanları üzerinde önemli roller oynamaktadır. Bütün bu hâdiseler, Devletin beşerî unsurunu hazırlayan fertlerde, kendilerinin aynı menşeden geldikleri duygusunu husule getirmekte, onlarda kendilerinin aynı zümreye mensup olduklarını ifade edecek, kendilerinin birbirlerine tamamen benzediklerini ve birbirlerinin tamamen aynı olduklarını hissettirecek müşterek bir duygu meydana getirmekte, onlarda muhtelif cephelerden bir düşünce ve duygu benzerliği tevliid etmekte, onların daha mütesanid, daha müttehit bir duruma ulaşmalarını mümkün kılmaktadır [51].

Devletin beşerî unsurunun bir Devletin meydana gelmesini mümkün kılacak derecede olgunlaşabilmesi hususunda ileri sürülen ve hattâ en mühim ve en müessiri diye karşılanan sübjektif âmillerden biri de, bir topluluğu vücuda getiren fertlerde biraz evvel temas ettiğimiz mazi, hâtıra, mefkûre, kültür, an'ane, temayül, ülke birliğini temadi arzusundan doğan «*daimî surette birlikte yaşama isteği*» dir [52]. «Hakikî bir kavmin bir insan camiası teşkil etmesi için, her şeyden evvel, müşterek şeref ve muvaffakiyetlere malik olması ve bunların ebediyen ve mütemadiyen yenilerini yaratmak arzularının mevcut olması icap eder» [53]. Beşerî unsurun hakikaten bir Devletin teşekkülünü mümkün kılabilmesi için, onu teşkil eyliyen fertlerde dediğimiz tarzda husule gelen daimî surette birlikte yaşama isteği en önemli rolü oynamakta ve bunun böyle olduğunu tarihi,

[51] Bu mütesanid durumun husulünde ülke birliğinin tesiri üzerinde bilhassa durmak lâzımdır. İnsanların aynı toprak üzerinde uzun müddet yaşamaları, ona ihtiras derecesine kadar varabilecek aynı hissi ve duyguyu beslemeleri, onun üzerinde yaşayanlar arasında daha sıkı ve daimî bir rabitanın teessüsünü, onlarda *vatan aşkı* dediğimiz çok derin bir duygunun husulünü mümkün kılar. Ülke birliği, onun üzerinde yaşayanlar arasında hem bir bağlılık husule getirir ve hem de bu bağlılığın kuvvetlenmesini, inkişafını ve temadisini temin eyler.

[52] Bk. *Francesco Nitti*, op. cit. s. 4.

[53] Bk. *Ernest Renan*, op. cit., s. 522.

içtimai ve siyasi realiteler de teyit etmektedir. Mazi, hâtıra, mefkûre, kültür, an'ane, temayül ve ülke bakımından bahis mevzuu olan ortaklık ve bunu idame isteğinden doğan daimî surette birlikte yaşamak arzusu ve bu daimî surette birlikte yaşama keyfiyetinin tahakkuku, topluluğu teşkil eyliyen fertler arasında daha sıkı bir iştirâkin husulünde, onların daha sağlam bir tarzda kaynaşmalarında, topluluğun daha mütesanit ve daha kuvvetli bir bünye iktisap edebilmesinde hususiyle müessir bir rol oynamakta, onu Devletin teşekkülünü bihakkin mümkün kılacak bir unsur haline getirmekte [54], onda âdeta bir *Devlet şuuru*'nun husulünü mümkün kılmaktadır.

İşte bir Devletin beşerî unsurunu teşkil eyliyen fertler arasında muhtelif cephelerden kendisini gösteren bu tarzda bir iştirâk ve böyle bir iştirâkin mümkün kıldığı daimî surette birlikte yaşamak arzusu, neticede, topluluk içinde bir vicdan, bir duygu, bir şuur birliğinin doğumuna münecer olmakta ve bunların hepsi de fertleri daha sıkı surette birbirine bağlayan bir umumî ve müşterek menfaat, onları daha sıkı surette birbirine yaklaştıran, onları daha fazla birbiriyle kaynaştıran bir milli bağ meydana getirmektedir. Muhtelif cephelerden mevzuubahs iştirâk ne kadar kuvvetli olur ve bu kuvvetini ne kadar fazla inkişaf ve idame ettirebilirse, bu vicdan, duygu ve şuur birliği ve bunların meydana getirdiği milli bağ da o kadar sağlam, o kadar müstakar olmakta ve nihayet vücuda gelen bir Devletin varlığını idame ettirebilmesi keyfiyeti de husule gelen bu vicdan, duygu ve şuur birliğinin ve bunların meydana getirdikleri milli bağın kuvvetine ve bu kuvvetini devam ettirebilmesine [55] bağlı bulun-

[54] Nitekim devletin beşerî unsurunu millet kelimesiyle ifade eyleyen *Emile Durkheim*, bu hakikati şu şekilde ifade etmektedir: «Millet ethnique ve tarihî sebeplerden dolayı aynı kanun altında yaşamak isteyen, aynı devleti teşkil etmek isteyen fertlerden mürekkep insan camiasıdır. Bu müşterek arzunun saygıyla karşılanmaya hakkı vardır; müşterek arzu devletlerin sağlam ve yegâne unsurudur».

[55] Aynı milli duygu ve şuur taşıyan, aynı siyasi otorite altında yaşayan fertler, meşru olan menfaatlerinin himayesini, haklarının eşit bir teminata mazhar kıldıklarını gördükleri zaman, kendilerinin mensup buldukları camiaya karşı olan bağlılıkları daha sağlam olur. Bu milli duygu ve şuurun teessüs ve temadisinde demokrasi rejimi, yani halkın kendi işlerinde, kendi akıbeti hakkında fikrini söylemek hakkına malik olması, önemli bir rol oynar. Muayyen bir topluluğun idaresi bir ferde veya muayyen bir zümreye inhisar ettirilmişse, fertler arasında milli bağ ve topluluğu devam ettirme hisleri zaafa düşer olur; kendisini gösteren gelişmeden daimî neticeler elde edilemediği gibi şuurlu bir camianın teessüsüne de imkân hasil olmaz. Demokrasinin hâkimiyeti, toplulukların teşekkülünde ve onlarda milli duy-

maktadır. Hattâ o kadar ki, teşekkülünü mümkün kıldıkları Devletin, muhtelif sebeplerin tesiri altında kendi mevcudiyetini kaybetmesine rağmen, bu vicdan, duygu ve şuur birliği, bu milli bağ, kuvvetli olduğu nispette, kendi mevcudiyetini yine idame ettirmek imkânını bulabilmektedir. Bu vicdan, duygu ve şuur birliğini ve bu milli bağın doğumunu mümkün kılan hâdiseler yaşadığı ve yaşatılabildiği müddetçe, onun bir Devletin teşekkülünü mümkün kılabilme vasfı yine mevcudiyetini idame ettirmekte ve nihayet yaşatılan, mevcut imkânlar dahilinde idame ve inkişaf ettirilen ve bu inkişafı mümkün kılan hâdiselerin tesiri altında gittikçe daha fazla kuvvetlenen bu milli bağ sayesinde, istikbalde, Devletin yeniden doğumu da tahakkuk edebilmektedir.

d) Netice:

Şimdiye kadar yaptığımız incelemeler, bir Devletin beşerî unsurunun teşekkülü ve onun Devlet şuriyle muttasıf bir hale gelebilmesi bakımından tetkik ettiğimiz âmillerin her üç nev'inin de, yani gerek tabii ve sosyal, gerek objektif ve gerekse sübjektif âmillerin hepsinin de, içtimai ve siyasi gelişmenin muhtelif merhale ve devirlerine, toplulukların bünye ve mahiyetlerine göre, mütehavvil nispet ve ölçüler dahilinde, kendilerine hâs bir rol oynayabildiklerini göstermektedirler. Bunlardan tabii ve sosyal âmillerle objektif âmillerin sosyal tekâmülün daha ziyade ilk merhalelerinde ve bilhassa mazide daha önemli bir rol oynadıkları, sosyal gelişmenin daha mütekâmil safhalarında ise tabii ve sosyal âmillerle sübjektif âmillerin objektif âmillerden daha üstün bir tarzda müessir oldukları görülmektedir.

Aralarında tarihi, içtimai ve siyasi gelişmenin merhaleleri bakımından mevcut bu farklara rağmen, gerek bir Devletin beşerî unsurunun vücut bulmasında ve gerekse onun bir Devletin teşekkülünü mümkün kılacak seviyeye ulaşabilmesinde, her üç nevi âmilin de hissesi bulunduğunu kabul etmek lâzımdır. Her üçü de mütehavvil ve fakat müşterek bir faaliyetle, bir sosyal vakıa, bir içtimai varlık, bir realite, kendisini teşkil

guların inkişaf ve tekâmülünde en müessir bir âmildir; bu takdirde, hakiki milli duygu, milli şuur kendisini gösterir ve fertler, topluluk halinin, milli duygu ve suurun idamesine, onların mevcudiyetlerinin muhafazasına, büyük bir ehemmiyet atfederler. Aksi takdirde topluluğun temelleri zayıflar, vücade gelen devlet kısa bir müddet sonra mevcudiyetini kaybeder. O halde, bir devletin varlığı, o devletin vücade gelmesini mümkün kılan milli hislerin mevcudiyetlerini idame ettirebilmelerine bağlı bulunmaktadır. Milli hislerin mevcudiyetlerini idame ettirebilmeleri, onların tekâmül ve inkişafı ise, ancak demokratik bir sistemin tahakkukile mümkün olabilir.

eyliyen unsurlara ircaı imkânsız bir terkip meydana getirmekte; her üçüde Devletin zarurî bir temeli olarak karşılanan, tarihi bir teşekkül diye tavsif edilen, uzun ve müşterek bir tarihin mahsulü olduğu kabul olunan [56] beşerî unsurunu hem vücuda getirmekte ve hem de onu bir Devlet şuuruna malik olabilecek derecede üstün bir merhaleye ulaştırmaktadır. Bunların hepsi, müştereken, *Léon Duguit*'nin de dediği gibi, Devlet vakıasının husule gelebileceği müsait bir sosyal muhit meydana getirmektedir.

§ 4. Beşerî unsurun korporatif bünyesi ve bunun Devlet üzerindeki tesiri.

Şimdiye kadar yaptığımız incelemeler, Devletin beşerî unsurunu teşkil eyliyen fertlerin gelişi güzel bir insan çokluğu mahiyetinde olmadıklarını göstermektedirler. Bu unsur, aralarında hiç bir bağ bahis mevzuu olmadan gelişi güzel bir araya gelen bir insan yığını ifade etmemektedir. Devletin beşerî unsurunu dendiği zaman, ancak muhtelif, mütenevvi ve daimî bağlarla birbirine bağlanmış, aralarında karşılıklı bir sosyal bağlılık teessüs etmiş bir topluluk mevzuubahs olmaktadır.

Fakat, Devletin beşerî unsurunun mümeyyiz vasfı yalnız bu değildir. Onun karakteristik vasıflarından biri de, onda aynı zamanda korporatif [57] bir bünyenin mevcut oluşudur. Yani, her şeyden evvel, Devletin beşerî unsurunun, aralarında tabii, biyolojik, psikolojik, sosyolojik, dinî, meslekî, coğrafi mahiyette muhtelif bağlar bulunan fertleri ihtiva eylediği, beşerî unsurunu teşkil eyliyen fertler arasında bu tarzda muhtelif bağların bahis mevzuu olduğu, bu unsurun münferit insanlardan ve teker teker fertlerden teşekkül etmediği, bu unsurun teker teker fertlere dayanmadığı, Devletin beşerî unsurunun aralarında daimî ve çeşitli bağlarla birbirlerine bağlı fertlerden tereküp eylediği kabul edilmektedir. Bundan başka, keza yine aynı unsur için, fertler arasında temas ettiğimiz mütenevvi bağların teessüsüyle, gelişmesiyle beraber kendilerini gösteren ve bu bağların mahiyetine göre çeşitli manzaralar arzeden, muhtelif isimler alan, her biri birer içtimai realite, her biri birer içtimai vakıa olan tâlî birliklerin, muhtelif grupların mevcudiyeti gibi bir durum da kendisini göstermektedir. Başka bir ifade ile, Devletin beşerî unsurunu, aralarında tabii, biyolojik, psikolojik, sosyolojik, dinî, meslekî, coğrafi bağlarla biri-

[56] Bk. *Francesco Nitti*, op. cit., s. 4 - 5.

[57] Nitekim, Alman hukukçularından *Georg Jellinek*, devletin bu korporatif bünyesini nazarı itibara alarak, onu bir korporasyon olarak tavsif ve tarifte de bir mahzur görmemiştir [Bk. op. cit., c. I, s. 296].

birine bağı fertlerle bunların vücuda getirdikleri tabii, biyolojik, sosyolojik, dinî, meslekî, coğrafi mahiyetteki birliklerden teşekkül etmektedir [58].

Devletin beşeri unsuru için bahis mevzuu olan bu birliklerin, tabii, biyolojik, sosyolojik, psikolojik, meslekî, dinî, coğrafi mahiyette olmak üzere çeşitli manzaralar arzylediklerine temas ettik. Bu hususta ilk ve en tabii birlik, ilk içtimaî eleman, beşeri unsurun selülü diye ifade edilen, ve her biri biyolojik bir varlık ve ünite olan ailedir. Bundan başka, mevcudiyetini tabiatta bulan [59] aileden başlamak ve gittikçe daha geniş bir çerçeveye içinde ve hususiyle üzerinde yerleştikleri toprakla ilgili olmak üzere köy, kasaba, şehir gibi sahası gittikçe genişleyen, her biri tabii, içtimaî, iktisadî ve coğrafi şartlardan doğan, her biri tabii, içtimaî, ve coğrafi birer teşekkül olan, her biri tabii ve coğrafi durumlarına ve keza içtimaî ve iktisadî münasebetlerin mahiyetine göre daha ufak ve daha tâli birliklerden teşekkül eyliyen muhtelif birlikler mevzuubahs olmaktadır [60]. Keza, bunların yanında ve içinde, insanların tabii meyil ve istidatları, onların ehliyet ve liyakatları itibariyle gördükleri işler ve yaptıkları fonksionlarla [61] alâkadar olmak üzere meslekî mahiyetteki muhtelif birlik ve zümreler de kendilerini göstermektedirler. Keza, yine bunların

[58] Bk. *Georg Jellinek*, op. cit., c. I, s. 37; *Ali Fuat Başgil*, Devlet nedir? «İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mecmuası, c. XII, sayı: 4, 1946, s. 985».

[59] Bk. *L. Lévy Bruhl*, Auguste Comte'un sosyolojisi, s. 279.

[60] Bk. *Ali Fuat Başgil*, Devlet nedir? s. 986.

[61] Nitekim, Yunan filozoflarından Plâton, beşeri unsurun meslekî mahiyetteki birlikleri ihtiva eylediğini nazarı itibara alarak, insan vücudu nasıl muhtelif uzuvlardan tereküp eyeleyen canlı bir bütünse, devletin de filozoflar, muharipler, sanatkâr ve çiftçiler olmak üzere muhtelif gruplardan, fonksiyonları yekdiğerinden ayrı müteaddit zümrelerden müteşekkil ve çok sağlam bir tarzda müesses canlı bir bütün olarak gözüktüğünü söylemiştir; filozofa göre, devletin organları olan bu zümreler, devlete bir hayat verirler, ona yaşama imkânını bahşederler [Bk. *Georges del Vecchio*, Leçons de philosophie du droit, Paris 1936, s. 28].

Keza, Yunan filozoflarından Aristoteles de beşeri unsurun bu korporatif bünyesini nazarı itibara alarak, site ahâlisi dendiği zaman münferit fertlerin değil, bilâkîs muhtelif sınıf ve zümrelerin mevzuubahs olduğunu; Devlet için muhtelif ihtiyacalar ve muhtelif fonksiyonlar bahis mevzuu olduğundan site ahâlisinin bu ihtiyacalar ve fonksiyonları karşılayacak surette çiftçiler, sanatkârlar, muharipler, zenginler, rahipler, hâkimler ve yüksek memurlar gibi muhtelif zümrelerden tereküp eylediğini ve ancak bu suretle sitenin kendi kendine kâfi bir teşekkül olma vasfını ihraz edebileceğini söylemiştir [Bk. *Politique*, K. IV, F. VII, § 5].

yanında ve içinde fertlerin siyasi ve dini düşüncelerine göre vücuda gelen muhtelif birlikler de bahis mevzuu olmaktadır [62].

İşte, Devletin beşeri unsuru içinde, aralarında hiç bir bağ bahis mevzuu olmadan, yanyana, teker teker sıralanmış münferit fertler veya bunların teşkil eyledikleri geliş güzel bir insan yığını yerine, tabii, sosyolojik, içtimai, coğrafi, mesleki, siyasi, dini mahiyette muhtelif tâli birlik ve gruplar yer almaktadır. Beşeri unsur, muhtelif sebep ve zaruretlerin neticesi olarak birbirine zikrettiğimiz bağlarla bağlanmış fertlerden müteşekkil, vüs'at ve mahiyetleri itibariyle yekdiğerinden farklı müteaddit birlikler camiasını ifade etmekte ve bu keyfiyet, nihayet insan birliklerinin en geniş diye vasıflandırılan Devletin teşekkülünden sonra da kendi bünyesini aynen muhafaza eylemektedir. Beşeri unsurun bu korporatif bünyesi, aynı zamanda, bütün bunların hepsini birbirine *siyasi* bir bağla bağlayan, bunların hepsini «tek bir sevk ve idare merkezine bağlamak suretiyle kaynaştıran, sosyal taaddüt ve tezat içinde *siyasi bir vahdet* ve vifak yaratan» [63], bir «merkezî sevk ve idare organizması» olan [64] Devlete de, temas ettiğimiz muhtelif mahiyetteki birliklerin hepsini ihata eyliyen bir insan birlikleri manzumesi mahiyetini vermektedir.

Görülüyor ki, netice itibariyle, Devlet, şimdiye kadar incelediğimiz âmillerin tesiri altında hazırlanan, bir Devlet teşkiline müsait bir hale gelmiş olan ve Devletin sosyolojik bir ifadesi diye vasıflandırılan beşeri unsurun siyasi bir bağla teşhizinden, temas ettiğimiz muhtelif tâli birliklerin hâkim ve tek bir otoriteye tâbi kılınmasından doğmaktadır. Devletin bizatihi kendisi de varlığını, bu tarzda tâli birliklerin müşterek bir otoriteye bağlanarak bir araya gelmelerinde bulmakta; Devlet denilen bir siyasi cemiyetin varlığı da bu tarzda tâli birliklerin mevcudiyetine bağlı bulunmaktadır [65]. Devlet, bu muhtelif ve mütenevvi birliklerin hepsini ihata

[62] Bk. *Ali Fuat Başgil*, Devlet nedir? s. 987.

[63] Bk. *Ali Fuat Başgil*, Devlet nedir? s. 985.

[64] Bk. *Ali Fuat Başgil*, Devlet nedir? s. 988.

[65] «... Fakat doğru olan bir şey varsa, o da muhtelif aileleri veya mesleki grupları veya her ikisini birden ihtiva etmeyen siyasi cemiyetin bulunmadığıdır... Siyasi cemiyet... Daima, muhtelif ailelerden olduğu gibi muhtelif mesleklerden veya kastlardan vücuda gelen bir topluluktur... Siyasi cemiyet, aynı otoriteye bağlı az veya çok miktarda tâli içtimai grupların bir araya gelmesinden teşekkül eden ve kalde ve usulüne göre müteşekkil daha üstün hiçbir otoriteye tâbi bulunmayan bir cemiyettir. O halde, kayda değer cihet, siyasi cemiyetlerin kısmen tâli grupların mevcudiyeti ile temayüz eylesidir». Bu tâli gruplar «mevcudiyetlerinin sebebi olan yalnız ailevi, mesleki mahiyetteki hususi menfaatlerin idaresi için zaruri olmayıp,

eylemek, onların hepsini tek bir camia, tek bir heyet halinde toplamakla teşekkül etmektedir [66].

Devletin beşerî unsurunun bu korporatif bünyesine temas ettikten ve bu unsurun münferit fertler yerine biribirine muhtelif bağlarla bağlanmış bir çok birlikleri ihtiva eylediğini ve Devletin bir elemanı olan beşerî unsur nazarı itibara alındığı zaman burada muhtelif insan birliklerinin bahis mevzuu olduğunu söyledikten ve Devletin de netice itibariyle bu muhtelif insan birliklerinden teşekkül eylediğini tebarüz ettirdikten sonra, bu keyfiyetin, münakaşalı bir problem olmasına rağmen, Devletin siyasi ve hukukî teşkilâtı üzerindeki önemli tesirine de işaret eylemekliğimiz lâzımdır. Gerçekten, bir Devletin siyasi ve hukukî teşkilâtının doğrudan doğruya o Devletin beşerî unsurunu teşkil eyliyen fertlere dayanması, bu hususta doğrudan doğruya ferdin nazarı itibara alınması, yalnız onun hedef tutulması tarzında ileri sürülen ferdiyetçi bir noktai nazarın müdafiasına çalıştığı mülâhazaların yanında, buna tamamen zıd bir noktai nazar, bu hususta, ferdin değil, Devletin beşerî unsurunun muhtevasını teşkil eyliyen birliklerin nazarı itibara alınmasını, bir Devletin siyasi ve hukukî teşkilâtının doğrudan doğruya fertlere değil, muhtelif bağlarla bağlanmış fertlerin vücuda getirdikleri birliklere dayanmasını ileri sürmüş ve hattâ bu ikinci noktai nazar hususiyle son zamanlarda büyük bir önem kazanmağa da muvaffak olmuştur.

Ferdiyetçi noktai nazara göre, bir Devletin siyasi ve hukukî teşkilâtı doğrudan doğruya ferdi kendisine hareket noktası yapmalı ve yalnız ona dayanmalıdır. Zira, bu noktai nazara göre, Devletin beşerî unsuruna dahil birlikleri vücuda getiren, hakikatte, bu birliklerin nüveleri diye ifadesi mümkün fertlerdir. Bu birlikler de, netice itibariyle, fertlerden teşekkül etmekte, fertlerin taaddüdünü ifade eylemekte, fertlere dayanmaktadır. Onun için bir Devletin siyasi ve hukukî teşkilâtı doğrudan doğruya fertlere dayanmalı, bu hususta yalnız ve yalnız fert nazarı itibara alınmalıdır. Fakat, Devletin beşerî unsurunun hakiki bünyesi, onun münferit fertler yerine müteaddit ve mütenevvi birliklerden teşekkül etmesi keyfiyeti, ferdiyetçi noktai nazarın bu mülâhazaları üzerinde menfi bir tesir icra ederek onun kıymet ve önemini bir hayli sarsmaktan geri kalmamış ve bir Devletin siyasi ve hukukî teşkilâtının fert yerine fertlerin vücuda getirdikleri birliğlere dayanması, ünite olarak fert yerine birliklerin kabul

aynı zamanda kendilerinden daha yüksek her teşkilâtın esaslı varlık şartlarıdır. Tâli grupların yokluğu siyasi otoritenin de yokluğu demektir» [Bk. *Emile Durkheim*, op. cit., s. 1137 - 1138].

[66] Bk. *Carré de Malberg*, op. cit., c. I, s. 2.

edilmesi lüzumunu müdafaa eden ikinci bir görüş tarzının gelişerek revaç bulmasını mümkün kılmıştır.

Bunlardan ikinci noktai nazara göre, bir Devletin siyasi ve hukuki teşkilâtı, o Devletin beşeri unsuru içinde yer alan birliklere ve hususiyle bu birliklerin ilk merhalesi olan aileye istinat etmelidir. Bu birliklerin, ferdiyetçi noktai nazarin iddia ettiği gibi, fertlerin gelişi güzel bir taaddüdünü ifade eylediklerini söylemek mümkün değildir. Bunlar, aralarında muhtelif rabıtalarda bulunan, birbirlerine muhtelif bağlarla bağlanmış olan, aralarında zarurî ve daimî bir takım münasebetler teessüs eden fertler tarafından vücuda getirilmişlerdir. Cemiyet ve netice itibariyle de Devlet, kendi temelini, bu nevi birliklerde bulmaktadır. Devletin beşeri unsuru içinde yer alan bu birliklerin çerçeveleri genişledikçe, o birlikleri teşkil edenler arasında bahis mevzuu olan bağ ve münasebetler daha müstakar bir mahiyet iktisap ettikleri gibi bu genişleme keyfiyetiyle muvazi olarak yeni bir takım bağ ve münasebetler de kendilerini göstermektedirler.

Meselâ, biraz evvel de işaret ettiğimiz gibi, mevzuubahs birliklerin ilki ve en tabiisi diye vasıflandırılan, Devletin selûlü ve cemiyetin temeli olarak karşılanan, biyolojik bir ünite olduğu söylenen ve hakikaten de böyle olan aileyi nazarı itibara alalım. Allenin, ferdiyetçi noktai nazarin iddia ettiği gibi, netice itibariyle fertlerden müteşekkil olmasına rağmen, fertlerin gelişi güzel bir taaddüdünü ifade ettiğini söylemek kabil değildir. Aile gerek dar ve gerekse geniş mânasiyle, aralarında muhtelif rabıtalarda bulunan fertlerden müteşekkil bir birliği ifade etmekte, insanlar arasında zarurî ve daimî bir takım münasebetlerin teessüsünü mümkün kılmakta, nihayet cemiyet ve Devlet de aile dediğimiz bu birliklere dayanmakta ve aile de, kendini teşkil eyliyen fertlerin haklarından ayrı ve varlığının muhafaza ve gelişmesine hizmet eyliyen tamamen kendine has bir takım haklara malik bulunmaktadır.

Keza, Devletin beşeri unsuru içinde yer alan ve ailelerden teşekkül etmesine rağmen aileye nazaran çok daha geniş ve çok daha şümüllü bir birlik olan, ona nazaran ondan farklı bariz bir takım hususiyetleri bulunan [67] cemiyeti nazarı itibara alalım. Cemiyet de gelişi güzel bir araya gelen fertlerden müteşekkil bir insan çokluğundan ibaret değildir. Burada da gerek cemiyeti teşkil eden fertler ve gerekse bu fertlerin vücuda getirdikleri birlikler arasında muhtelif bağ ve münasebetler mevzuubahs olmaktadır. Cemiyet bir taraftan muhtelif birlikleri ihtiva etmekte ve diğer taraftan ihtiva eylediği bu birlikler arasında yeni bir takım bağ ve mü-

[67] Bk. L. Lévy Bruhl, op. cit., s. 281.

nasebetlerin vücuda gelmesini mümkün kılmaktadır. Aynen ailede olduğu gibi, cemiyet de, kendini teşkil eyliyen fertlerin ve birliklerin haklarından ayrı, onların heyeti mecmuasını ihata eyliyen tamamen kendine hâs bir takım haklara sahip bulunmakta ve bu haklar cemiyetin varlığının muhafaza ve gelişmesine yardım etmektedirler [68].

O halde, mademki Devletin beşerî unsuru dendiği zaman yekdiğerine muhtelif bağlarla merbut fertlerin teşkil eyledikleri muhtelif birlikler mevzuubahs olmakta, mademki Devlet bu müteaddit ve mütenevvi birliklerden teşekkül etmekte, mademki bu birlikler kendilerini teşkil eden unsurların haklarından ayrı daha şümüllü ve kendi varlıklarının muhafaza ve gelişmelerine hizmet eyliyen tamamen kendilerine hâs haklara sahip bulunmakta, bu takdirde, bu hakikate uygun bir tarzda, vücuda gelen bir Devletin siyasi ve hukukî teşkilâtını da o Devleti teşkil eyliyen bu birliklere istinat ettirmek ve bu birliklerin kendilerine hâs haklarının temin ve tahakkukunu da Devletin esas fonksionlarından biri olarak karşılamak lâzımdır. Mademki Devlet kendi mevcudiyetini tâlî birliklerde bulmakta, mademki Devlet kendi varlığını ancak muhtelif bağların mümkün kıldığı muhtelif birliklerden teşekkül eyliyen bir insan camiasında bulmakta, mademki Devlet, aralarında hiç bir bağ bulunmayan fertlerin gelişi güzel bir araya gelmelerine değil, bilâkis aralarında muhtelif rabitalarla birbirlerine bağlı bulunan fertlerin vücuda getirdikleri muhtelif ve müteaddit birliklere ve bunlar arasında vukua gelen bir iştirâk keyfiyetine dayanmaktadır; o halde, bu realiteyi gözönünde tutarak, bir Devletin siyasi ve hukukî teşkilâtına da realitelere uygun bir mahiyet bahşetmek, bu teşkilâtı da Devleti vücuda getiren birliklere istinat ettirmek icap eder.

Bize göre, bu hususta zamanımızda kendilerini gösteren temayüller ne olursa olsun, gerek ferdiyetçi noktai nazarın ve gerekse Devletin korporatif bünyesinin sebebiyet verdiği ikinci noktai nazarın her ikisini de birlikte nazarı itibara almak ve bir Devletin siyasi ve hukukî teşkilâtını her ikisinin de icaplarını nazarı itibara alarak her ikisine de müştereken istinat ettirmek lâzımdır. Bu hususta Devleti teşkil eyliyen birlikler ona bir mesned vazifesini görebildiği gibi, bu birliklere mesned vazifesini gören fertleri ve onların hukukunu da gözönünde tutmak ve Devletin siyasi ve hukukî nizamına ona göre bir veche vermek icap eder. Her iki noktai nazar bakımından gösterilecek aşırı teşebbüsler, neticede Devletin varlığını tehlikeye düşürecek kadar vahim hâdiselerin zuhurunu mümkün kılabilirler.

[68] Bk. *Marcel de la Bigne de Villeneuve*, op. cit., c. I, s. 197 - 198.

§ 5. Beşeri unsurun hukukî bünyesi.

Devletin beşeri unsurunun hukukî bünyesine ve onun devletle olan münasebetlerinin hukukî mahiyetine gelince; bu hususta doktrin sahasında derin görüş farklarının, çeşitli teorilerin mevcudiyetile karşılaşmaktayız. Meselâ, bunlardan hususiyle Fransız hukukçuları tarafından müdafaa edilen ve Fransız pozitif âmme hukukuna da hâkim olan doktrin fertlerden ayrı bir varlık ve kendine mahsus bir iradesi olan beşeri unsurun hem fertlerden ve hem de Devletten ayrı bir hukukî şahsiyete sahip bulunduğunu, *Gierke, Laband, Jellinek* gibi Alman hukukçuları tarafından müdafaa edilen doktrin beşeri unsurun Devletin bir organı olduğunu kabul etmiştir. Nihayet Fransız hukukçularından *Léon Duguit* tarafından müdafaa edilen ve realist kelimesiyle vasıflandırılan ve yukarıdaki her iki teoriyi de reddeden doktrin beşeri unsuru Devletin objektif bir elemanı olarak karşılamış, onu Devlet vakiasının meydana geldiği bir sosyal muhit diye tavsif eylemiştir. İşte, beşeri unsurun hukukî bünyesini ve onun Devletle olan münasebetlerinin hukukî mahiyetini tebarüz ettirebilmek için, bu üç doktrini sırasıyla tetkike ve bu hususta varılması mümkün görülen neticeleri tespate çalışalım.

a) *Fertlerden ayrı bir varlık ve kendine mahsus bir iradesi olan beşeri unsurun hem fertlerden ve hem de Devletten ayrı bir hukukî şahsiyete malik olması:*

aa) Kaynaklarını on sekizinci asrın siyasi ve hukukî telâkkilerinde, Büyük Fransız İnkılâbının koyduğu milli hâkimiyet prensibinde bulan ve hâlen Fransız pozitif âmme hukukuna da hâkim olan [69] doktrine göre, Devletin vücuda gelmesini mümkün kılan beşeri unsurun, her şeyden evvel kendini teşkil eyliyen fertlerden ayrı ve onlardan tamamen müstakil bir varlığa sahip olup onlardan ayrı ve onların fevkinde hukukî bir şahsiyete malik bulunduğu, bu şahsiyetin Devlete tekaddüm ettiği, beşeri unsurun bölünmez bir kollektivite teşkil eylediği kabul edilmiş bulunmaktadır. Yalnız, beşeri unsurun kendisini teşkil eden fertlerden ayrı ve onların fevkinde hukukî bir şahsiyet vücuda getirmesi keyfiyeti, hiçbir suretle, bu hukukî şahsiyetten, onları vücuda getiren fertleri uzaklaştırmış değildir. Fertler bu hukukî şahsiyetin bünyesine dahil bulunmaktadırlar. Bölünmez kollektiviteyi vücuda getiren fertlerdir.

Beşeri unsurun kendisini teşkil eyliyen fertlerden ayrı hukukî şahsiyete sahip bulunduğu telâkkisinin tarihi ve sosyolojik realitelerin bünye-

[69] Bk. *Duguit (L.)*, *L'Etat*, 1901 - 1903, c. I, s. 321 ve müt.; *Duguit (L.)*, *Les transformations du droit public*, 1925, s. XII; *Carré de Malberg*, op. cit. c. I, s. 12.

sine aykırı olduğu da söylenmiş bulunmaktadır. Beşerî unsurun her ne kadar kendisini teşkil eden fertlerden ayrı bir varlığa malik, bir canlı uzviyet olduğu kabul edilmekte ise de, kendisinin Devletin teşekkülünden evvel fertlerden ayrı bir hukukî şahıs olarak mülâhazası mümkün görülmemektedir. Eğer beşerî unsur için bir hukukî şahsiyet bahis mevzuu olacaksa, bu hukukî şahsiyeti, hakikatte, Devletin şahsiyetinden ayrı olarak mülâhazaya imkân yoktur. Böyle bir halde bile beşerî unsurun hukukî şahsiyetini meydana getiren, beşerî unsura bir şahsiyet bahşeden, biraz sonra da göreceğimiz gibi, doğrudan doğruya Devletin teşekkülü hâdisesidir, Devletin kendisidir. Böyle bir halde de, beşerî unsuru siyaseten olduğu gibi hukukan teşahhus ettiren doğrudan doğruya Devlettir ve hukukî şahsiyete sahip olan da, hakikatte, beşerî unsur değil, Devletin bizzat kendisidir [70].

bb) Bu doktrine göre, keza, yukarıda vazedilen esasın tabii bir neticesi olarak, fertlerden ayrı bir hukukî şahsiyet olan beşerî unsurun kendine mahsus bir iradesi de vardır ve bu irade beşerî unsuru teşkil eden fertlerin iradelerine üstün bir mahiyet taşımaktadır. Yani, umumî irade, mâşerî irade, millî irade dediğimiz mefhumlar, kendi mevcudiyetlerini, doğrudan doğruya beşerî unsurun bu üstün iradesinde bulmakta ve bu tarzda bir iradeye tesahup keyfiyeti, aynı zamanda hâkim iktidara, hâkimiyete malikiyeti de ifade eylemektedir. Başka bir deyişle, hâkimiyet dediğimiz üstün iktidar, mevcudiyetini doğrudan doğruya beşerî unsurun üstün iradesinde bulmaktadır; hâkimiyetin aslî ve hakikî sahibi beşerî unsurdur.

Fransız doktrininin ileri sürdüğü bu tarzda bir mülâhazanın da realitelere uymayan bir fikri ifade eylediği, beşerî unsuru teşkil eden ferdi iradelerden ayrı umumî ve millî kelimeleriyle vasıflandırılan kollktif bir iradenin mevcudiyeti telâkkisinin nihayet hayal mahsulü olup farazî bir mahiyet arzettiği ileri sürülmüş bulunmaktadır [71]. Eğer beşerî unsur için bu tarzda üstün bir irade mevzuubahis ise, bu keyfiyet, ancak, Devletin teşekkülüyle beraber, yani hukukan organize edildikten sonra, kendisini gösterebilmektedir. Beşerî unsurun iradesi, ancak, mevcudiyetini Devlete borçlu bulunan ve hattâ *Devletin iradesi* diyebileceğimiz bir irade şeklinde mevzuubahs olabilmektedir.

cc) Fransız doktrininin müdafaasına çalıştığı noktalardan biri de, beşerî unsura tanılan hukukî şahsiyetin Devletin hukukî şahsiyetinden ta-

[70] Bk. *Marcel de la Bigne de Villeneuve*, op. cit., c. I, s. 209.

[71] Bk. *Marcel de la Bigne de Villeneuve*, op. cit., c. I, s. 210-211.

mamen ayrı olması [72], ondan tamamen ayrı mülâhaza edilmesi, Devlette biri beşerî unsurun ve diğeri de Devletin olmak üzere iki şahsiyetin bulunmasıdır [73]. Fakat, bu noktanın da reel bir kıymet ifade etmekten uzak bulunduğu söylenmektedir. Zira, bu mülâhazaya göre, beşerî unsur kendisini teşkil eyliyen fertlerin şahıslarından ayrı bir şahsiyete sahip bulunmakta ve bu şahsiyet mahiyeti itibariyle de kendisini teşkil eyliyen fertlere üstün ve hâkim bulunmaktadır. Fakat, Devlet teşekkül etmeden, Devlet mevzuubahs olmadan evvel beşerî unsur için mevcudiyeti iddia edilen bu şahsiyetin ne mevcudiyetinden ve ne de mevcudiyetini ifade edebilecek bir hâdiseden bahse imkân yoktur [74]. Mevcudiyeti iddia edilen bu şahsiyet Devletin teşekkülünden evvel, Devlet mevcut olmadan evvel, hiç bir kıymet ifade etmemektedir. Beşerî unsur için Devletten tamamen ayrı bir şahsiyete sahip bulunduğu telâkkisi, ancak Devletin teşekkülüyle beraber bir önem ifade edebilmekte; daha doğrusu, beşerî unsurun iddia edilen hukukî şahsiyeti ve bu hukukî şahsiyetin fertlere üstün ve hâkim bulunması keyfiyeti, ancak Devletin teşekkülünden sonra, Devletin hukukî şahsiyeti ile birlikte ve Devlete hâs bu hukukî şahsiyetin aynı zamanda hâkimiyete, üstün bir otoriteye malik bulunmasıyla beraber bir kıymet ihraz eylemektedir. Aksi takdirde, Devletten ayrı olarak beşerî unsurun kendisini teşkil eyliyen fertlere üstün ve hâkim bir hukukî şahsiyete sahip oluşundan bahsedilemez, bahsolunsa bile böyle bir mülâhaza hiç bir hukukî kıymet ifade edemez. Nitekim bu realiteyi nazarı itibara alan bazı hukukçular, meselâ *Paul Laband* [75], *Georg Jellinek* [76] gibi Alman hukukçuları, beşerî unsurun Devletten ayrı bir şahsiyete sahip olduğunu reddetmişlerdir; bunlara göre, yalnız Devletin bir şahıs olduğu, bir hukukî şahsiyete malik bulunduğu ileri sürülebilir. Keza Fransız hukukçularından *Michoud* da beşerî unsur için Devletten ayrı hiç bir hukukî mevcudiyet mevzuubahs olamayacağını, beşerî unsuru Devletten ayrı bir hukuk süjesi diye mülâhaza etmenin gayri kabili izah bulunduğunu söylemiştir [77].

Beşerî unsurun Devletin hukukî şahsiyetinden ayrı kendine hâs bir

[72] Meselâ bu fikre taraftar bulunanlardan biri olarak bakınız: *Renard (G.)*, *La théorie de l'institution*, Paris 1930, s. 152-155.

[73] Bk. *Carré de Malberg*, op. cit., c. I, s. 13.

[74] Bk. *Georg Jellinek*, op. cit., c. II, s. 60.

[75] Bk. *Paul Laband*, *Le droit public de l'Empire Allemand*, Paris 1900, c. I, s. 443.

[76] Bk. *Georg Jellinek*, op. cit., c. II, s. 279.

[77] Bk. *Michoud*, *Théorie de la Personnalité morale*, c. I, s. 288.

hukukî şahsiyete malik bulunması keyfiyetinin tenkit edilen bir noktası daha mevcuttur; o da, bu tarzdaki bir mülâhazanın Devlet'in mevcudiyetinin ortadan kalkmasını mümkün kılacak bir neticeye varmış olmasıdır. Zira, bu doktrine göre, beşerî unsur Devlet'ten ayrı bir hukukî şahsiyete maliktir ve bu hukukî şahsiyetin iradesi ferdî iradelere üstün ve hâkim bir iradedir. Diğer taraftan, aynı zamanda Devlet'in de ayrı bir hukukî şahsiyeti vardır ve bu hukukî şahsiyet de fertlere üstün bir hâkimiyete sahip bulunmaktadır. O halde, ortada, her ikisinin iradesi fertlere üstün ve her ikisi de yekdiğerinden ayrı iki hukukî şahsiyet bulunmaktadır [78]. Fakat, Devlet içinde ferdî iradelere üstün iki iradenin, ayrı ayrı mesnedlere malik iki hâkimiyetin mevcudiyetinden bahse imkân yoktur, bunlardan birinin tercihi lâzım gelmektedir. Zira, varlığı ileri sürülen iki hâkim iktidardan her biri ancak bunlardan birinin diğeri ortadan kaldırmasıyla bir kıymet ve mevcudiyet arz edebilecektir; Devlet içinde her ikisi de hâkimiyete sahip iki şahsın bulunması ve bunların her ikisinin de Devlet içinde hâkimiyeti kullanabilmesi imkânsızdır [79]; bunlardan birinin diğeri bertaraf etmesi lâzımdır. Hâkimiyet aynı zamanda hem Devlete ve hem beşerî unsura ait bir iktidar olarak kabul edilemez; beşerî unsurla Devlet aynı zamanda birlikte hâkim olamaz. Aksi takdirde, Devlet içinde, ne ferdî iradelere üstün hâkim bir iktidarın mevcudiyetinden ve ne de dolayısıyla bizatihi Devlet'in varlığından bahse imkân kalmıyacaktır. Bunun için üstün irade ya Devlet'in iradesidir, bu takdirde beşerî unsurun fertlere üstün bir iradeye ve dolayısıyla Devlet'ten ayrı bir şahsiyete malik bulunduğu telâkkisi bir mâna ifade etmez. Yahut, üstün irade beşerî unsurun iradesidir; bu takdirde Devlet'in mevcudiyetine, beşerî unsurun şahsiyetinden ayrı Devlet dediğimiz bir hukukî şahsiyetin varlığına lüzum kalmamakta ve buradan da Devlet'in ilgası gibi bir netice hasıl olmaktadır. Gerçekten, beşerî unsurla Devlet'in aynı zamanda birlikte hâkim olması ihtimalinden bahsedilebilir; fakat, bu keyfiyetin, ancak bunların her ikisinin de tek bir şahıs teşkil etmeleri halinde mümkün olabileceğini de unutmamak lâzımdır; birlikte hâkim olma imkânı, beşerî unsurla Devlet'in ancak tek bir hukukî şahsiyete malik bulunması halinde mevzuubahs olabilir [80].

dd) Görülüyor ki beşerî unsurun fertlerden ayrı bir varlık ve kendine

[78] Hattâ bu durumu nazarı itibara alan bazı Alman hukukçuları, Devlet'in hâkimiyeti ile beşerî unsurun hâkimiyetini yekdiğerinden ayırmağa, bunların ayrı ayrı şeyler olduklarını iddiaya da çalışmışlardır.

[79] Bk. *Carré de Malberg*, op. cit., c. I, s. 13

[80] Bk. *Carré de Malberg*, op. cit., c. I, s. 13.

mahsus bir iradesi bulunduğunu, onun hem fertlerden ve hem de Devletten ayrı bir hukukî şahsiyete malik olduğunu ileri süren Fransız doktrini, beşerî unsurun hukukî bünyesini ve onun Devletle olan hukukî münasebetlerini izah bakımından bir taraftan realitelere aykırı bazı neticelere varılmasını mucip olmakta ve diğer taraftan Devletin mevcudiyetinin ortadan kalkmasını mümkün kılan bir durum yaratmaktadır. İşte, bundan dolayı, temas ettiğimiz bu Fransız doktrininin, meselâ *Nézard* [81], *Michoud* [82], *Carré de Malberg* [83] gibi Fransız hukukçuları tarafından daha rasyonel ve millî hâkimiyet prensibinin bünyesine uygun ve onunla uzlaşması [84] mümkün bir hale sokulmak istendiğini görmekteyiz. Bunlara göre, beşerî unsurun Devletin şahsiyetinden ve Devletin de beşerî unsurun şahsiyetinden ayrı bir hukukî şahsiyete malik olduğu telâkkisini kabule imkân yoktur. Böyle bir görüşü reddetmek, beşerî unsurla Devletin şahsiyeti arasında yapılan bu tarzda bir tefriki ortadan kaldırmak, beşerî unsurla Devletin aynı ve tek bir şahıs teşkil eylediklerini söylemek icap eder.

Fransız doktrinine verilmek istenen bu yeni çehreye göre, bir taraftan Devlet kendi hukukî bünyesi için zarurî olan şahıs unsurunu beşerî

[81] Bk. *Nézard*, *Eléments de droit constitutionnel*, s. 50.

[82] Bk. *Michoud*, *Théorie de la personnalité morale*, c. I, s. 288.

[83] Bk. *Carré de Malberg*, *op. cit.*, c. I, s. 12-15.

[84] Bazı müellifler, izahına çalıştığımız Fransız doktrininin, hakikatte onun kaynağı olarak ileri sürülen Büyük Fransız İnkılabının vazeylediği prensiplere de aykırı olduğunu söylemişlerdir. Meselâ, Prof. *Carré de Malberg*, beşerî unsurla Devleti birbirinden ayıran bu tarzdaki görüşlerin Büyük Fransız İnkılabının ilân ettiği millî hâkimiyet prensibi ile tezat halinde bulduklarını ileri sürmüştür. *Carré de Malberg*'e göre, Fransız İnkılabı bir Devletin karakteristik iktidarı olan hâkimiyetin esasında Millette olduğunu ilân ederken, aynı zamanda, Devletin hak ve salâhiyetlerinin hakikatte bizzat milletin hak ve salâhiyetlerinden başka bir şey olmadığını da Fransız hukukunun bir temeli olarak vaz'ına çalışmıştır. Şu halde, Devlet, beşerî unsur karşısında ve ondan ayrı bir hak sahibi değildir. Fakat, Devletin salâhiyetlerinin hakikatte Millete aidiyetini kabul ettiğimiz andan itibaren, aynı zamanda, Devletle Milletin de aynı şeyler olduklarını kabul etmeliğimiz lâzımdır; şu mânada ki Devlet Milletin teşahhusundan başka bir şey olamaz. Demek oluyor ki, millî hâkimiyet prensibi, hakikatte, beşerî unsur dışında Devletin şahıs olarak bir mevcudiyet iktisap edebileceği fikrile de gayri kabili telif bulunmaktadır. Devlet bizzat beşerî unsurun kendisinden başka bir şey olmadığı, Devlet bizzat beşerî unsurdan tecrit edilemediği gibi, beşerî unsur da Devletten ayrı, ona tekaddüm ve tefevvuk eden bir şahıs olarak mülâhaza edilmez [Bk. *Carré de Malberg*, *op. cit.*, c. I, s. 13-14].

unsurda bulmakta ve diğer taraftan beşerî unsur da kendi hukukî teşahhusunu Devlette bulmaktadır [85]. Devlet, beşerî unsur mevcut olmadan, onun dışında ve ondan ayrı bir şahsiyete malik olmadığı ve bir şahsiyet vücuda getirmediği gibi beşerî unsur da ancak Devlet içinde ve Devlet dolayısıyla ve Devlet şeklinde teşkilâtlanmak suretiyle hukukî bir şahsiyete sahip olabilmekte, hâkimiyet hakkına malik bir şahıs halini alabilmektedir.

Kısaca, bu yeni noktâ nazara göre, beşerî unsurla Devlet aynı şeyler olmaktadır; Devlet beşerî unsurdan başka bir şey değildir ve beşerî unsurun Devletin teşekkülünden evvel fertlere üstün ve hâkim bir iktidara malik ve Devletten tamamen ayrı bir şahıs olduğunu söylemeğe imkân yoktur. Beşerî unsurla Devletin her ikisi de tek bir hukukî varlığın, bir tek ve aynı şahsın iki cephesini, «iki türlü görünüşünü» [86], iki veçhini (face) ifade etmektedir [87]. Beşerî unsurun Devletten ayrı hiç bir hukukî mevcudiyeti olmadığı, ondan ayrı bir hak sahibi olarak mülâhazasına imkân bulunmadığı, ancak Devlet halinde taazzuvlaşmakla hak sahibi olabileceği gibi, Devlet de beşerî unsurun hukukî teşahhusundan [88], beşerî unsurun hukukan taazzuvlaşmasından başka bir şey değildir [89]; Devlet hukukan taazzuvlaşan, teşkilâtlanan beşerî unsurun bizzat kendisidir [90]. İşte, bu tarzdaki mülâhazalarla, beşerî unsur ve Devlet mefhumları biribirleriyle intıbak etmekte, beşerî unsur kendi hukukî şahsiyetini doğrudan doğruya Devlette bulmaktadır [91].

b) Beşerî unsurun Devletin organı olarak karşılanması:

aa) Yukarıda izahına çalıştığımız Fransız doktrinine karşı, Alman hukukçularından *Gierke*, *Paul Laband* [92] ve *Georg Jellinek* [93], beşerî

[85] Bk. *Carré de Malberg*, op. cit., c. II, § 336.

[86] Bk. *Hüseyin Nail Kubak*, op. cit., s. 189.

[87] Bk. *Carré de Malberg*, op. cit., c. I, s. 15 ve müt.

[88] Bk. *Esmoïn*, op. cit., s. 1.

[89] Bk. *Le Fur*, *L'Etat, la souveraineté et le droit*, s. 222, 234.

[90] Bk. *Michoud*, op. cit., c. I, s. 288.

[91] Bk. *Carré de Malberg*, op. cit., c. I, s. 15.

[92] *Paul Laband*, bu husustaki görüşünü Reichstag müessesesini tetkik vesilesiyle izhar etmiş bulunmakta ve Alman halkının Alman imparatorluğundan ayrı ve onun dışında bir şahsiyete malik olmadığını, Alman halkı için bir hukukî ehliyet bahis mevzuu olmadığı gibi hukukan bir iradeye de sahip bulunmadığını bilhassa tebarüz ettirmektedir [Bk. op. cit., c. I, s. 443 ve müt.]

[93] Bk. *Georg Jellinek*, op. cit., c. II, s. 34, 279.

unsuru Devletin bir organı şeklinde mülâhaza eden teoriyi vücuda getirmişlerdir. Bu doktrine göre, beşerî unsurla Devlet bir vahdet ifade etmektedir. Beşerî unsur Devletin kendine hâs şahsiyetinin hukukî unsurunu teşkil eylemekte, onun bu şahsiyetinin hukukî varlığını tecessüm ettirmektedir. Devletin bir organı olan beşerî unsur Devletten ayrı veya ona tekaddüm eden hukukî bir şahsiyete, kendine mahsus haklara malik olmadığı gibi Devletin hukukî şahsiyeti de, beşerî unsur nazarı itibara alınmıyarak yalnız başına mütalâa edildiği takdirde, mücerret bir mahiyet arz etmekten geri kalmamaktadır. Bizatihi bir iradeye malik bulunmayan Devlet için, faaliyette bulunabilmek bakımından, kendi faaliyetini icra edebilmek için, bir iradeye sahip olmak ihtiyacı vardır. Halbuki hakiki irade ancak insanlarda mevcut olabilir; bunun için, Devletin kendine hâs olan şahsiyetinin iradesine tercüman olacak, böyle bir iradeyi izhar edecek bir beşerî varlığa ihtiyaç vardır. İşte beşerî unsur bu bakımdan Devlet için bir vasıta rolünü oynamakta ve Devlet kendi iradesini ancak bu vasıta ile, yani beşerî unsur vasıtasıyla izhar edebilmekte ve yine onun vasıtasıyla faaliyette bulunabilmektedir. Beşerî unsur, bu rolünü, hukukan, ancak esas teşkilât ile ilgili prensiplerin kendisine tanıdığı salâhiyet dairesinde ve onunla bağlı olarak ifa edebilmekte ve bu şekilde faaliyette bulunan organın iradesi de doğrudan doğruya Devletin iradesi olarak karşılanmaktadır.

Alman doktrinine göre, Devletin organı olan beşerî unsur, ancak Devletin teşekkülüyle beraber bir mevcudiyet ifade edebilmektedir. Buna mukabil Devletin de bu organ olmadan vücuda gelebilmesine, bir hukukî varlık iktisap edebilmesine imkân bulunmamaktadır. Devletin hükmi şahsiyeti ile onun organı birlikte zuhur etmekte, bunlardan birinin kendi mevcudiyetini diğerine borçlu bulunması, birinin diğerine mukaddem veya muahhar olması, birinin salâhiyetini diğerinden alması gibi bir durum bahis mevzuu olmamaktadır. Her ikisi de birbirine sıkıca bağlanmış bulunmaktadır. Devletin bir organı olarak karşılanan beşerî unsur için Devletin hukukî şahsiyetinden ayrı bir şahsiyet bahis mevzuu olmamaktadır; Devletle onun iradesini izhar eyliyen organ arasında hukukî şahsiyet bakımından hiç bir ayrılık bulunmamaktadır, her ikisi de bir vahdet teşkil eylemektedir. Devletin organı olarak beşerî unsurdan bahsedildiği zaman, burada hareket ve faaliyette bulunan, doğrudan doğruya bizzat Devletin kendisidir. Beşerî unsur Devletin hukukî şahsiyetinde mündemiç ve onun bünyesine, özüne dahil bulunmakta, onun bir parçasını teşkil eylemekte, aralarında bir ayrılma bahis mevzuu olmamakta, her ikisi de bir küle teşkil etmektedir. Kısaca, beşerî unsorda, Devletin hukukî şahsiyetine dahil ve onu teşkil eyliyen bir mahiyet hâkim bulunmaktadır.

O halde, beşerî unsur için, kendisini teşkil eyliyen ferdi iradelere üstün hâkim bir iktidara, hâkimiyete malik bulunduğundan bahse imkân yoktur. Hâkimiyet münhasıran Devlete ait bulunmaktadır. Devletin bu hâkimiyetinin istimalini mümkün kılan da doğrudan doğruya beşerî unsurdur ve bu unsur bütün fertleri cami olduğu gibi tek bir fert de olabilir. Bu son durumu nazarı itibara alarak, her Devlette tatbik olunan siyasi sisteme göre, Devletin organı olan beşerî unsurun Devlet içindeki mahiyet ve mevkiinin de değiştiğini söylemek, siyasi sistemin mahiyetine göre beşerî unsurun mahiyetinde de bir değişikliğin vukuundan bahsetmek, siyasi sistemin mahiyetine göre hepsi beşerî unsura dahil olmakla beraber organlar arasında bir taaddüdü kabul ve aralarında ehemmiyetlerine göre bir tasnif yapmak, bu hususta bir hiyerarşinin mevcudiyetinden bahsetmek mümkün görülmektedir. Meselâ demokrasinin tahakkuk ettirildiği yerde Devletin organı olarak beşerî unsur ona dahil bulunan fertlerin hepsini ihtiva etmekte ve Devletin en üstün organı vasfını haiz bulunmaktadır. Monarşinin tatbik edildiği yerde ise, Devletin en üstün organı olmak vasfı hükümdar denilen tek bir şahsa intikal eylemekte ve böyle bir sistemde Devletin organı olabilmek bakımından beşerî unsurun kadrosu daralmaktadır. Fakat, her iki sistemde de, iktidar ve hâkimiyet yine Devlettedir ve bu hâkimiyeti kullanan organlar, yani Devletin beşerî unsuru, Devletten ayrı bir hukukî şahsiyete ve kendilerine hâs haklara malik bulunmamaktadır.

bb) Beşerî unsurla Devlet arasındaki münasebetlerin hukukî mahiyetini izah hususunda ileri sürülen Alman doktrininin de ciddi tenkitlerle karşılaştığı görülmektedir. Meselâ Fransız hukukçularından *Léon Duguit*, biraz sonra temas edeceğimiz gibi, bu doktrine hücum etmiş ve keza *Marcel de la Bigne de Villeneuve* de, bu teorinin bir realite olmaktan uzak bulunduğunu, hakikatte hükmi şahısla organları arasındaki münasebetlerin mahiyetini izah hususunda ileri sürülen bu tarzdaki mülâhazaların Devletin beşerî unsuruna tatbikının, Devletle beşerî unsur arasındaki münasebetlerin hukukî mahiyetinin bu tarzdaki mülâhazalarla izahının doğru bulunmadığını söylemiştir. Bu müelliflerden meselâ sonuncusuna göre, her hangi bir hükmi şahsın organı için bir iradeye malik olmak zarureti vardır; halbuki irade ise yalnız fert için, insan için bahis mevzuu olabilir. Bunun için Devleti teşkil eyliyen beşerî unsurun, yani fertlerden müteşekkil bir camianın, ne mantıkan ve ne de hukukan kendine hâs bir iradeye sahip olabildiğini söylemek kabil değildir. Bundan dolayı, beşerî unsurun, Devletin iradesini izhara hizmet eyliyen bir organ olduğunu söylemek ve onun Devletle olan münasebetlerini bu tarzda bir görüşle izah etmek tamamen yanlıştır. Beşerî unsur ne bir şahsiyete ma-

lıktır ve ne de Devletin bir organı olabilmek vasfını haizdir [94].

c) *Beşeri unsurun Devletin vücut bulduğu sosyal muhiti ifade etmesi:*

Yukarıda temas ettiğimiz gerek Fransız ve gerekse Alman doktrinlerinin her ikisini de, onların müphem, mücerret, realitelere aykırı olan taraflarını gözönünde tutarak tenkit eden Fransız hukukçularından *Léon Duguit*, bu hususta kendine hâs bir noktai nazar müdafaa eylemiştir. *Léon Duguit*'ye göre, beşeri unsurla Devlet arasındaki münasebetlerin hukukî mahiyetini yukarıdaki doktrinlerle izaha imkân yoktur. Evvelâ, Fransız doktrinini, gerek Devletin ve gerekse beşeri unsurun birer şahsiyete malik bulunmadıklarını ve keza hâkimiyetin ne mevcudiyetleri iddia edilen bu şahıslara ve ne de beşeri unsurla Devletin aynı şahıs telâkki edilmesi halinde bunların vücuda getirdikleri tek şahsa ait bulunmadığını söylemek suretiyle reddetmiş ve Alman doktrininin de beşeri unsurla Devlet arasındaki münasebetleri izahtan uzak bulunduğunu ve bu doktrin de netice itibarıyla beşeri unsurun Devletten ayrı bir şahıs telâkki edilmesi gibi yanlış bir sonuca müncer olduğunu ileri sürmüştür.

Léon Duguit'ye göre, Devletin beşeri unsurunu (Millet) ne bir şahıs olarak karşılamak, ne ferdî iradelerin fevkinde üstün bir iradeye, hâkimiyete sahip bulunduğunu söylemek ve ne de onu Devletin iradesini izhara medar olan, Devletin hâkimiyetini kullanan bir organ olarak mülâhaza etmek kabildir. Evvelâ, Devletin beşeri unsurunu bir şahıs olarak karşılamaya imkân yoktur; zira, şahıs ve şahsiyet gibi mefhumlar ancak beşeri varlıklar için mevzuubahs olabilmektedirler [95]. Şahıs olarak yalnız in-

[94] Bk. *Marcel de la Bigne de Villeneuve*, op. cit., c. I, s. 220.

[95] *Berthélemy* ve *Vareilles Sommières* gibi Fransız hukukçuları da, beşeri unsurun kendisini teşkil eyliyen fertlerden ayrı bir şahsiyete malik bulunmadığını, keza Devletin de kendisini teşkil eyliyenlerin ferdî şahsiyetlerinden gayri üstün bir şahsiyete sahip olmadığını müdafaa etmişlerdir. Bunlara göre, Devlet, kendi mevcudiyetini, beşeri unsorda, yani beşeri unsuru teşkil eyliyen fertlerin vücuda getirdikleri kolektivitede bulmaktadır. Devlet, beşer unsurunu teşkil eden fertlerin vücuda getirdikleri kolektivitenin sentetik bir ifadesidir. Devlet, kendisini teşkil eyliyenlerin ferdî şahsiyetlerinden gayri ve onlara üstün bir şahsiyete malik değildir. Devlet yalnız ve yalnız kendisini teşkil eden ve kolektif bir tarzda, heyeti umumiyesle nazarı itibara alınan fertleri temsil etmektedir ve Devletle beşeri unsur arasındaki hukukî münasebetlerin mahiyeti de yalnız bundan ibaret bulunmaktadır [Bk. *Berthélemy*, *Traité élémentaire de droit administratif*, s. 26 ve müt.; *Vareilles Sommières*, *Des personnes morales*, s. 126 ve müt.].

san bir hakikî mevcudiyete malik bulunmakta ve iradeye malik olabilme keyfiyeti de ancak insanın bir mümeyyiz vasfını teşkil etmektedir [96]. Beşerî unsurun, keza, Devletin iradesini izhara medar olan, Devletin hâkimiyetini kullanan bir organ olarak mülâhazasına da imkân yoktur. Devletin beşerî unsuru ile Devlet arasındaki münasebetlerin bu tarzdaki bir görüşle izahı kabil değildir. Beşerî unsurun Devletin iradesini izhara hizmet eyliyen bir organ olarak telâkki edilmesi ve onda ancak bir organ vasfının mevcudiyetinin iddia olunması keyfiyeti, her şeyden evvel, bu tarzda bir organlık vasfının Devlet tarafından beşerî unsura ne suretle verildiğinin halli gibi bir mesele yaratmaktadır. Bundan başka, eğer Devlet bir hükmî şahıs ve beşerî organ da onun iradesini izhar eyliyen bir organ telâkki edilirse, bu takdirde, bir hükmî şahsın organı için bir iradeye malik olmak zarureti ve fakat iradenin de ancak hakikî bir şahıs olarak fert için mevzuubahs olması, netice itibariyle, Millet'in de irade sahibi bir şahıs olarak karşılanmasını icap ettirecektir. O halde, beşerî unsur, ancak, iradeye sahip ve Devletten ayrı hukukî bir şahıs telâkki olduğunda takdirdedir ki, Devlet denilen hükmî şahsın bir organı olabilmek vasfını ihraz eyleyebilecektir. Fakat, beşerî unsurun Devletten ayrı hukuk bir şahıs olduğunu kabule de imkân bulunmadığından, Alman doktrini, netice itibariyle, beşerî unsurla Devlet arasındaki münasebetlerin hukukî mahiyetini izah edemeyecek bir durum yaratmaktadır [97].

İşte, bütün bu sebeplerden dolayı, Devletin beşerî unsuru, sadece, içinde Devlet denilen sosyal vakıanın zuhur eylediği, vücut bulduğu *ictimai muhiti* ifade etmekte ve onun ancak bu mânada Devletin bir unsuru olduğu söylenebilmektedir [98].

d) Netice:

Devletin beşerî unsurunun hukukî bünyesi ve onun Devletle olan münasebetlerinin hukukî mahiyeti hakkında ileri sürülen muhtelif görüşlere temas ettikten sonra, bu teorik mülâhazalar karşısında varacağımız neticeyi de tespitte çalışalım. Her şeyden evvel, beşerî unsur dendiği zaman, bunu Devletin teşekkülünü hazırlayan bir âmil olarak kabul ettiğimizi unutmamak lâzımdır. Beşerî unsurda, Devletin teşekkülünü muhakkak

[96] Léon Duguit'nin aynı zamanda Devlet'in şahsiyetini de kabul etmediğine işaret eylemekliğimiz lâzımdır [Bk. Léon Duguit, *L'Etat*, 1901-1903, c. I. F. III, s. 259].

[97] Bk. Léon Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, Paris 1928, c. II, s. 17, 20 - 21.

[98] Bk. Léon Duguit, *Traité de dr. const.*, c. II, s. 16; *Elem Menemencioğlu*, Léon Duguit'nin Cemiyet, Hukuk ve Devlet nazariyeleri, İstanbul 1939, s. 43.

surette mümkün kılan bir eleman mahiyetini görmemize imkân yoktur. Beşerî unsur, evvelce izah ettiğimiz vasıfları ihraz ederek, ancak Devletin vücuda gelmesinde hazırlayıcı bir rol oynamakta, muhakkak Devleti doğuran, muhakkak Devlete müncer olan bir unsur vasfını iktisap edememektedir. Devletin beşerî unsuru bu hazırlayıcı rolünü oynarken, ona munzam önemli ve yapıcı bir takım âmillerin tesiri altındadır ki Devletin meydana gelebilmesi mümkün olmaktadır. Onun için, beşerî unsurun hukukî bünyesini tespit ederken, onun ancak devletin teşekkülünde hazırlayıcı vasfını haiz bir unsur mahiyetinde bulunduğunu söylemek mümkün görülmektedir.

Devletin teşekkülünden evvel, beşerî unsurun, kendisini teşkil eyliyen fertlerden ayrı bir varlık, bir canlı uzviyet olduğu şüphesiz bulunmasına rağmen, onun kendine hâs bir iradeye, bir hukukî şahsiyete sahip olduğunu söylemek de kabil değildir. Her ne kadar, muayyen objektif bağlarla, birlik ve tesanüt duygularıyla birbirlerine bağlı, aynı menfaat, aynı hâ-tıra, aynı toprak, tarihin muayyen devirlerinde aynı kan, aynı dil ve hattâ dine malik fertlerden tereküp eyliyen beşerî unsurda, kendini teşkil eyliyen fertlerin his ve şuurlarının kaynaşmasıyla husule gelen bir ruh ve şuur birliğinin, fertlerin şuur ve iradelerinin kaynaşmasıyla meydana gelen bir kollektif şuur ve iradenin mevcudiyetinden bahsedilebilirse de, tarihî ve sosyolojik realiteler karşısında, bunlardan ferdî iradelere üstün bir kollektif iradenin ancak Devletin teşekkülü ile beraber müessir ve fiilî bir rol oynayabildiğini de ihmal etmemize imkân yoktur. Bundan dolayıdır ki, beşerî unsurda mevcudiyeti kabul edilen kollektif irade, ancak Devletle, Devletin teşekkülüyle beraber, kendisini tezahür ettirebilmekte, bir mevcudiyet kazanabilmekte veya kendi mevcudiyetini izhar imkânını bulabilmektedir. Beşerî unsurun Devletin teşekkülünden evvel kollektif bir iradeye malik olduğunu gösteren hâdiselere rastgelinebilmektedir. Ancak beşerî unsura munzam diğer unsur ve âmillerin tesiri altında Devletin meydana gelmesiyledir ki, onun için bir kollektif irade bahis mevzuu olabilmektedir. Bu munzam unsur ve âmiller kendilerini göstermeden, yalnız beşerî unsurun mevcudiyetiyle, bunun kendine hâs bir iradeye malik bulunduğundan bahsedilememektedir. Böyle bir irade, ancak, Devletle beraber kendisini göstermekte, onunla beraber fiilî ve müessir bir rol oynayabilmekte, daha doğrusu bir mevcudiyet kazanabilmekte; yani, beşerî unsur için hukukan organize edilme keyfiyetinin vukuu ile beraberdir ki bu tarzda kollektif bir irade kendi mevcudiyetini izhar edebilmektedir. O halde, denebilir ki, beşerî unsurun kendine hâs üstün iradesi, hakikatte, kendi ifadesini, Devlette, daha doğrusu, Devletin hukukî şahsiyetinde bulmaktadır. Bu üstün irade, Devletin teşekkülü ile beraber kendini gösteren,

fiili ve müessir mevcudiyetini Devlete borçlu bulunan ve hattâ *Devletin iradesi* diyebileceğimiz bir irade mahiyetini ihraz etmektedir. Devletin haiz bulunduğu üstün irade ve hâkimiyet, hakikatte, Devletin teşekkülünden evvel beşerî unsura ait olup ancak Devletin zuhuruyla fiili ve müessir bir mahiyet iktisap eyliyen, mevcudiyetini izhar imkânını bulan, kolektif iradeden başka bir şey değildir.

Beşerî unsur için gerek Devletin teşekkülünden evvel ve gerekse Devletin teşekkülünden sonra, Devletin şahsiyetinden ayrı, ondan tamamen müstakil bir hukukî şahsiyetin mevcudiyetinden bahse imkân bulunmamaktadır. Eğer beşerî unsur için bir şahsiyet mevzuubahs oluyorsa, o, bu şahsiyetini, Devletin teşekkülü ile beraber iktisap eylemiş bulunmaktadır ve beşerî unsur için mevzuubahs olan bu hukukî şahsiyetin, hakikatte, Devletin hukukî şahsiyetinden ayrı, ondan tamamen müstakil olduğunu söylemek de imkânsız görülmektedir. Şu halde, hukukî şahsiyet, hakikatte, beşerî unsur için değil tamamen Devlet için bahis mevzuu olmaktadır.

Kısaca, gerek irade ve gerek hukukî şahsiyet bakımından, beşerî unsurla Devlet arasında bir intibak keyfiyeti mevzuubahs olmaktadır. Beşerî unsur için, ancak, kaynaklarını hakikatte beşerî unsuru teşkil eyliyen fertlerde bulan ve Devletin teşekkülü ile beraber fiili ve müessir bir rol oynayabilen bir kolektif irade kendisini göstermekte, kendi fiili ifadesini Devletin teşekkülünde bulan bu irade Devletle beraber artık Devletin iradesi mahiyetini ihraz etmektedir. Hukukî şahsiyete gelince; bu bakımdan da bu tarzda sıkıca kaynaşan beşerî unsurla Devlet tam bir ayniyet ifade etmekte, her ikisi de tek bir hukukî varlık mahiyetini arzulemekte, her ikisi de tek bir hukukî şahsiyet teşkil etmektedir.

Recai G. Okandan